
* 18 Юни 1907 г. печатать разрѣшаю Еп. **Леонидъ**. *

ქრისტიანობა და დემოკრატია.

I.

საკითხი, რომელსაც აქ განვიხილავ, არა იმ გვარია, რომ მის მნიშვნელობას ესაჭიროებოდეს მტკიცება. ღღეს ამ საკითხით გართულნი არიან არა მარტო სწავლულნი და ფილოსოფოსნი, არამედ პოლიტიკოსნიც და სოციოლოგნიც.

ჩემი გამოკვლევა აღნიშნული საკითხის უმთავრესი მხარეებისა იქმნება დამოუკიდებელი შკოლათა ცრუ მოწმუნეობისა და პარტიათა ინტერესებისაგან.

ქრისტიანობა არის რჯული, რომელიც ასულდგმულებდა დასავლეთის ცივილიზაციას და განაგებდა თანამედროვე ხალხთა განათლებას, ამასთან ერთად დემოკრატიაც ხომ დიდი პოლიტიკური და სოციალური ძალაა, რომელიც თავის მხრივაც ცდილობს დაიპყროს ქვეყანა, განაახლოს და გადაქმნას იგი, და ნუთუ მათ შორის აუცილებელია გამწვავებული მტრობა?

სხვა და სხვა ქვეყნებში, განსაკუთრებით კი საფრანგეთში, ახლა ქრისტიანობა და დემოკრატია ერთჰანეთ შორის იბრძვიან. ეს ბრძოლა არ ახალია, შეცდომა არ იქმნება ვსთქვათ, რომ ბრძოლა დიდი ხნის დაწყებულია, მხოლოდ იგი საყოველთაო არაა.

დემოკრატის და ქრისტიანობის შორის ბრძოლით გარე მოკუღია მთელი მეცხრამეტე საუკუნე; შესაძლოა, აღნიშნული ბრძოლა მეცხრამეტე საუკუნის დამახასიათე-

ბელ თვისებათაც ჩავსთვალოთ. ნამეტურ უკანასკნელ ასი წლის განმავლობაში მთელ ევროპაში განუწყვეტლად გაისმოდა ამ შეჯახების გრიალი. სად არის მიზეზი ამ ბრძოლისა? მუდმივია იგი? ორ მოწინააღმდეგეთა შორის უთანხმოება პირდაპირი შედეგია მათი არსებისა, ერთი მხრით ქრისტიანობის ძირითადი ცნებისა და მეორე მხრით დემოკრატიის საჭიროებისა? თუ, წინააღმდეგ, ის დამოკიდებულია ადგილობრივ გარემოებებზე, ისტორიულ მიზეზებზე, რომლებიც მუდამ ცვალებადნი არიან და რომელთაც სრულიად გაქრობაც ადვილად შესაძლოა? სხვებრ რომ ვსთქვათ, ნუ თუ იმდენად ეწინააღმდეგებიან ერთი მეორეს ქრისტიანობა და დემოკრატიის დოღმა, რომ მათი შეთანხმება უნდა ჩავთვალოთ განუხორციელებელ ოცნებად და ამიტომ აუცილებელია ამ ორ მოწინააღმდეგეთა შორის ერთ ერთის არჩევა?

შეიძლება, ფიქრობენ, რომ, როცა ქრისტიანობაზე ვლაპარაკობ, მე ვგულისხმობ უძველეს, უძლიერეს და თვით მრავალ რიცხოვან რომის ეკკლესიას. ეს მთლად ეგრე არ არის. ღიად, უმთავრესად ბრძოლაა კათოლიკეთა ეკკლესიის და დემოკრატიის შორის, მაგრამ შეცდომა იქმნება, ვიფიქროთ, რომ თანამედროვე დემოკრატია ეზრძვის მხოლოდ კათოლიკეთა ეკკლესიას. არა, ბრძოლას სრულიად სხვა აზრი აქვს. მართალია, რომის ეკკლესიის მოწინააღმდეგეთ სურთ თავისი მახვილი მოიმარჯვონ მხოლოდ რომის წინააღმდეგ; მაგრამ უკანასკნელი წლების ისტორიის განხილვა ცხადად გვიჩვენებს, რომ დემოკრატიის მეთაურთაგან კათოლიკეთა ეკკლესიის წინააღმდეგ მოქმედი მახვილი წარემართება რომზე უფრო შორს, ვატიკანზე და პაპის სამკუთხოვან გვირგვინზე

უფრო მაღლა; ვიტყვი უფრო აშკარად, ის მიმართულია სარწმუნოების და თვით ღვთის წინააღმდეგ.

შენიშვნა პირველი: ქრისტიანობის და დემოკრატიის შორის ბრძოლა ყოველთვის და ყოველგან არ ყოფილა. **თუ** ფაქტებს გამოვიკვლევთ, — და ეს კი ჩვენი პირველი მოვალეობაა, — ვნახავთ, რომ ბევრ დროს — საშუალო საუკუნოებშიაც და ახალ დროშიც ზოგიერთ ქვეყნებში დემოკრატია ქრისტიანობასთან და კათოლიკობასთანაც კი შეთანხმებით სცხოვრებდა, ქრისტიანთა ეკლესიების მუარველობას ქვეშ ვითარდებოდა და ყვაოდა. რადგანც ეს ფაქტი ხშირად ავიწყდებათ, მაგალითად მოვიყვანო შევიცარიის კანტონებს (ოლქებს), რომელნიც წარმოადგენენ უძველეს დემოკრატიას ევროპაში, და განსაკუთრებით იმ ოლქს, სადაც დაიბადა ვილგელმბტელის შესახებ თქმულება — პირველი ყოფილი კანტონებზე, რომელნიც მდებარეობენ ლიუცერნის ტბის ნაპირებზე. **ეს** ოლქები მთლად კათოლიკეთა ქვეყნებია და მასთან ერთად სრულიად დემოკრატიულია. შეიძლება ითქვას, რომ აქ არის უსრულესი სახე დემოკრატიისა, როგორსაც კი ვიცნობთ. **მე** არ ვიცი, ევროპაში მაინც, რის შედარება შეიძლება მასთან. როგორც ჩვეულებებით, ისე დაწესებულებებით ეს ოლქები უნდა ვიცნოთ უკიდურეს დემოკრატიულ ქვეყნებად. **ეს** არის რეჟიმი (სახელმწიფოს წესწყობილება) ნამდვილი დემოკრატიისა.

თუ საშუალო საუკუნოებს გადავავლებთ თვალს და გადავივლით ალპიის მთებს, ჩვენ ვნახავთ იტალიაში, განსაკუთრებით კი ფლორენციაში, დემოკრატიას, რომელიც განვითარდა ქრისტიანობასთან თანხმობაში და არა მასთან ბრძოლაში.

ბანა შეიძლება ფლორენციის საეონაროლოს დავიწყება?

ფლორენტინის რესპუბლიკა დიდ ხანს არ ყვაოდა; მის თაიგულიდგან მალე იქმნა ამოგლეჯილი წითელი შროშანი; მაგრამ ფლორენციაში მაინც დიდ ხანს არსებობდა დემოკრატია, და დემოკრატია უკიდურესი. გავიხსენოთ, რომ საეონაროლოს დროს ნედიჩების მიერ ძალმომრეობითი მართველობის განახლების წინააღმდეგ, რომელმანც (ძალმომრეობით მართველობამ) დომინიკანთა მღვდელ-მონაზონი კოცონზე შეაყენა, რესპუბლიკის მოსარჩლე დემოკრატებმა ხალხის თავისუფლების გამომხატველის, კომუნის სასახლეს გაუკეთეს წარწერა: **Christus rex florentini populi** «ქრისტე არს მეფე ფლორენტინის ერისა». მეფეთი ზედწაწერით საეონაროლა და მისი მეგობრები მიისწრაფებოდენ აღედგინათ დემოკრატიული თავისუფლება ძველი ტოსკანიის ქალაქისა. ამ გვარად ჩვენ ვხედავთ, რომ არა ყოველთვის არსებობდა განხეთქილება დემოკრატიისა და ქრისტიანობის შორის, დემოკრატიისა და ქრისტიანეთა ეკკლესიის შორის, რომელიც თავისი მოწინააღმდეგებისაგან ითვლებოდა ყველაზე ნაკლებ მწყალობლად დემოკრატიისა — ე. ი. კათოლიკეთა ეკკლესიის შორის. მრთი ძირითადი ცნება (იდეა) დემოკრატიული რეჟიმისა, იდეა თანასწორობისა და იდეა ძმობისა თავისთავად სრულიად არ ეწინააღმდეგებიან ქრისტიანულ სწავლასა. პირიქით, შეიძლება, ვსთქვათ, რომ მხოლოდ ისინი არიან სახარების სწავლის თანხმანი. ჩვენ ვიცით, რომ ბევრი ჩვენი ისტორიკოსნი და ფილოსოფოსნი მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ ფესვი ამ ორი დიდებული ცნებისა — თანასწორობისა და ძმობისა, რომელიც შეი-

თვისა დემოკრატიაშ, ძვეს ქრისტიანობაში.

ზანა ძნელი დასამტკიცებელია ის, რომ სახარება კეთილ განწყობილებით ეკიდება დემოკრატიას? საკმაოა, მხოლოდ გადავშალოთ ეს საღვთო წიგნი, თვალი გადავკრათ რავდენიმე თავს, რავდენიმე მუხლს და დავრწმუნდებით, რომ ის სავსეა ჭეშმარიტი დემოკრატიული მოძღვრებით, თუ ამ მოძღვრებად ვიგულისხმებთ თანასწორობას და ძმობას. ჩვენ ვხედავთ, რომ დემოკრატიული მისწრაფებანი გაქვფებულია ყველა იმ ერთა შორის, რომელნიც სკდილობენ მოაწყონ თავიანთი მართვა გამგეობა და კანონ-მდებლობა ქრისტიანობის შესაფერად და სახარების თანახმად. არ შეიძლება უყურადღებოდ დავტოვოთ ისტორია ახალი ინგლისისა და ინგლისის ახალ შენებისა, რომელთაგან წარმოდგა ჩრდილოეთ ამერიკის შეერთებული შტატები. სახარება იყო აკვანი დიდებულ ამერიკის რესპუბლიკისა, რომელიც დღემდისაც თვალსაჩინოდ ამტკიცებს, რომ შესაძლოა იარსებოს და აღყვავდეს დიადი დემოკრატია ქრისტიანობასთან ერთად. დემოკრატიის იდეა ამერიკაში იშვა და აღიზარდა ქრისტიანობის მფარველობის ქვეშ. მან ამოკრიბა მთელი თავისი ძალა ქრისტიანეთა წიგნთაგან, ანუ უფრო სწორედ რომ ვსთქვათ, —ებრაელ-ქრისტიანეთა წიგნთაგან, —რადგანაც ფესვები ამერიკულ დემოკრატიისა არა მარტო სახარებაში, არამედ, როგორც ზოგიერთნი ამბობენ, ებრაულ დაბადებაშია; ერთი სიტყვით ამერიკულ დემოკრატიას ფესვი უდგია საღვთო წერილში და სარწმუნოებრივ გრძნობაში. ამერიკის მწერალნი, როგორც მაგალითად, ოსკარ სტრაუსი, ამტკიცებენ რომ თვით შტატების მოწყობა მოხდა ისრაელთა თორმეტი ტომის მაგალითის და მსაჯულთა ღრრის

მოგონების ზედ გავლენით. ასე, მე უფლება მაქვს ვსთქვა, რომ დემოკრატიისა და ქრისტიანობის შორის განხეთქილება თავვაღუალი და აუცილებელი ფაქტი არაა, რომ ეს განხეთქილება სრულებითაც არ არის არც ქრისტიანობის, და არც დემოკრატიის არსებითი თვისებების უკდევნი: ეს განხეთქილება თან ახლდა მხოლოდ ზოგიერთა დროისა და ქვეყნის ქრისტიანობას, როგორც იგი თან ახლავს თანა მედროვე დემოკრატიას და კერძოდ ევროპიულს.

რაში მდგომარეობს ის მიზეზი ამ დიდი ბრძოლისა, რომელმანც გასტანა მთელი მეცხრამეტე საუკუნე? მე ვვკონებ, რომ ეს მიზეზი უნდა ვეძიოთ ახალ ევროპიულ დემოკრატიის წარმოშობაში, მის დასაწყისში და ისტორიაში.

შველა ეს მიზეზები გამოიწვია ორმა უმთავრესმა გარემოებამ: ერთი მხრით, ახალი დემოკრატიის წარმოშობამ, ქვეყანაზე მისი გაჩენის ხასიათმა; მეორე მხრით, ქრისტიანეთა ეკკლესიების და მათ კრებულთა მიერ ამ დემოკრატიის შეხვედრის ხასიათმა.

II.

საიდგან წარმოსდგება ევროპიული დემოკრატია? ის წარმოსდგება საფრანგეთის რევოლიუციისაგან; საფრანგეთის რევოლიუცია? მეთვრამეტე საუკუნიდგან და იმავე საუკუნის ფილოსოფიისაგან. რა ხასიათისა იყვნენ მეთვრამეტე საუკუნის ფილოსოფიის ძირითადი ცნებანი და მისი მიმართულების მაჩვენებელი იდეება? გავიხსენოთ, რომ ესენი იყვნენ იდეები არსებითად რაციონალურნი ე. ი. დამყარებულნი კჳა-გონების მსჯელობაზე და იმავე

დროს არსებითად მტრულნი გადმოცემისა და ყოველი ტრადიციისა. ჩვენი დიდა კრიტიკოსი ფაგე სწერდა, რომ მეთვრამეტე საუკუნე არც ფრანგული იყო და არც ქრისტიანულია. ფაგეს აზრი საკმაოდ მართალია, თუმცა შეიძლება ითქვას, რომ საფრანგეთის ფილოსოფოსნი, თვისდა მიუხედავად და, შეიძლება, უნებურადაც სწერდენ და მ'ჯელობდნენ უფრო ფრანგულად და ქრისტიანულად, ვინემ მათ ეგონათ.

ასეა, თუ ისე მეთვრამეტე საუკუნის ფილოსოფია შინაარსითაც და მისწრაფებითაც, ცხადია, მტერი იყო ქრისტიანობისა, და მტერი, არა მარტო ერთი რომელიმე ქრისტიანულ ეკლესიისა, არა მარტო კათოლიკობისა, არამედ მთელი ქრისტიანობისა. მეთვრამეტე საუკუნის ფილოსოფოსნი, განსაკუთრებით ენციკლოპედისტები, ხედავდნენ ქრისტიანობაში და საზოგადოდ ყველა დაწესებულ რჯულში მხოლოდ მოწინააღმდეგეს, მხოლოდ დაბრკოლებას იმ გზაზედ, რომლითაც მათ უნდოდათ წაეყვანათ საფრანგეთი და კაცობრიობა. ამ სახელოვან მწერლებს, რომელნიც გულწრფელად იყვნენ გატაცებულნი კაცობრიობის წინმსვლელობის ახალი იდეით, აკლდათ ერთი რამ ძლიერ საჭირო: შეგნება რჯულისა და სარწმუნოებრივ გრძნობისა. მათ არ ესმოდათ არც ქრისტიანობა, არც სჯულიერი სარწმუნოება; ისინი არ სცნობდნენ არც მის ზნეობრივ ფასს, არც საზოგადოებრივ საჭიროებას. მათი შეხედულობით ყოველი რჯული, მათ შორის ქრისტიანობაც, იყო საქმე პოლიტიკისა, მეფეებისა და სამღვდლოებისა. ხალხთადმი ჩაგონებულ დოღმატებს ქონდათ მიზნად მისი (ხალხის) მოჩიჩილებაში და მონებაში ყოლა. მეფეები და მღვდლები, რომელთაც გამოიგონეს

და ფორმა შეასხეს ამ დამამონავეებელ დოქმატებს და ხალხს ასწავლეს, მათი აზრით, არიან მატყუარები და სხვა არაფერი, ასეთი იყო მეთვრამეტე საუკუნის ყველა ფილოსოფოსთა შეხედულება, ვოლტერიდგან დაწყებული თავისი— „მაჰმადით“. ახლა ამ მოუფიქრებელ შეხედულებას არ თანაუგრძნობს არც ერთი კაცი, რომელსაც კი ისტორია ესმის. ის უარყოფილია მეცხრამეტე საუკუნის ყველა მოაზრეთგან, მიუხედავად მათი მიმართულებისა. მე დარწმუნებული ვარ, რომ არავის არ შეუტრაცხვოფ, როცა ვამტკიცებ, რომ ეს შეხედულება ტყუფილია, ბავშური, რომელიც გვეჩვენება ჩვენ რალაც დაძველებულად, ხმარებიდან გამოსულად, და რომელიც ვერ პოვებს მომხრეებს განათლებულ წრეებში. მაგრამ ეს ბავშური, დაძველებული შეხედულება მეთვრამეტე საუკუნის ფილოსოფიიდგან სწორედ იმიტომ შევიდა და გავრცელდა ხალხთა შორის, რომ ის არის მარტივი და მეტადაც მარტივი; თუმცა ის უარყოფილია ყველა განათლებულ კაცთაგან, ის კიდევ ხშირად შეგვხვდება ნახევრად განათლებულ კაცთა შორის, რადგანაც ნახევრად განათლება წარმოადგენს საუკეთესო ნიადგს ყოველ გვარ შემცდარი აზრებისა და სოფიზმების შესათვისებლად რადგანაც სამწუხაროდ პარტიათა შორის ცილობას ის არ აქვს მიზნად, რომ ხალხის გონებრივი და ზნეობრივი შეგნება ასწიოს მალლა, ამიტომ ასეთი შეხედულების არიან ის პირნი, რომელნიც პარტიული მიზნით გატაცებულნი თავისს მოვალეობად სთვლიან სარწმუნოების გავლენის წინააღმდეგ ბრძოლას, ის მწერლები და ორატორები, რომელთაც პარტიული მოსაზრებით სასირცხოთ არ მიაჩნიათ ამტკიცონ, ვითომც სარწმუნოება მოტყუების სისტემა იყოს,

ვითომც მღღღები ხალხის მტრები იყვნენ და ხალხის დამონაგებას ცდილობდნენ. აი, ერთი მიზეზთაგანი დემოკრატიისა და ქრისტიანობის შორის განხეთქილებისა, დემოკრატიის და რჯულის იდეას შორის უთანხმოებისა. ჩვენი დემოკრატიის მეთაურების და მათი რაზმის უმეტესობის აზრით რჯული არის მხოლოდ გონებრივი ჯაჭვი განზრახ გაქედილი ხალხის დასამოჩილებლად. ამისათვის ხალხის, მისი გონების და სინიდისის განსათავისუფლებლად საუკეთესო, ერთად ერთ საშვალებად მათ მიაჩნიათ ამ ჯაჭვის დამსხვრევა ე. ი. გაქელება რჯულისა და დახშვა სარწმუნოებრივ შეგნებისა.

მეორე მიზეზი ქრისტიანობრივ და თანამედროვე დემოკრატიის სწავლათა შორის განხეთქილებისა, მიზეზი ეგრეთვე ისტორიული—ეს ის სახე, ის თვისებაა, რომლითაც რჯული ეჩვენებოდა რევოლიუციის სულის ჩამდგმელებს, ანუ მათ მემკვიდრეებს. როგორ ეჩვენებოდა რჯული მეთვრამეტე საუკუნის ფილოსოფოსებს და 1789 და 1793 წლების მომქმედ პირთ? სარწმუნოება ეჩვენა მათ, როგორც სახელმწიფო დაწესებულება შეკავშირებული ყველა მონარქიულ და არისტოკრატიულ იმ დროის დაწესებულებებთან. ახალ სწავლის მიმდევართა უპრაველესობამ ამის გამო შეხედა რჯულს, როგორც ძველი რეჯიმის საფუძველს, როგორც მის სიმაგრეს. შველა სახელმწიფოებში რჯულს ეჭირა ოფიციალური ადგილი, ფორმით ის წარმოადგენდა სახელმწიფოებრივ ეკლესიას, რომელსაც ჰქონდა მინიჭებული საერო უპირატესობანი. მს ყოველთვის ერთი და იგივე ეკლესია არ იყო, მაგრამ ყოველგან იყო სახელმწიფოებრივ ეკლესია, რომელსაც ხშირად ჰქონდა მინიჭებული რაღაც

სასულიერო მონოპოლიის მსგავსი. ეკლესია შეადგენდა მას, რასაც ინგლისელები უწოდებდნენ Establishment, ე. ი. სახელმწიფო დაწესებულება, რომელიც სარგებლობდა სხვა და სხვა უპირატესობით და, ჩვეულებრივ, ნამდვილი მისდამი ზიკუთენილ უფლებებით. რევოლიუცია არღვევდა წინანდელ წეს-წყობილებას, — ის სდევნიდა ყოველგვარ განსაკუთრებულ მინიჭებულ უფლებებს: საკვირველი არ არის, რომ რევოლიუციამ ყოველივე ეს ეკლესია'აც და სარწმუნოებასაც წაართვა.

რევოლიუცია ქრისტიანულ დოღმატებში თუ არა, ქრისტიანეთა ეკლესიაში მაინც, ხედავდა თავისს მოწინააღმდეგებს და არა შემწეებს.

სამღვდელოება, საფრანგეთიდგან დაწყებული თითქმის ყოველგან, შეადგენდა პირველ ხარისხ-ოვან წოდებას სახელმწიფოში. ცხადია, მას არ შეეძლო გულკრილად მოკიდებოდა არსებული წეს-წყობილების დამხობა, რადგანაც ამით ირღვეოდა მთელი მისი ნივთიერი და ზნეობრივი მდგომარეობა, მით უმეტეს რომ რევოლიუციამ არ იკმარა საეკლესიო ქონებათა ხელში ჩაგდება და კიდევ სცილობდა სამღვდელოება სამ-ქალაქო რიგზე მოეწყო.

ამ გვარად, გასაკვირველი არ არის, რომ კატოლიკეთა ეკლესია, ქრისტიანეთა ეკლესიები, რომლებიც შეადგენდნენ ძველი რეჟიმი' ერთ ნაწილთაგანს და ხშირად უმთავრეს ნაწილთაგანს, მოწყალე თვალით არ უცქეროდნენ რევოლიუციას, რომ ისინი ეჭვით ეკიდებოდნენ ახალ იდეებს, რომ დემოკრატია მათ მიაჩნდათ მოწინააღმდეგედ, რომელიც ეკლესიისა და თვით რჯულისათვის ყოველთვის საშიში და არა საიმედო იყო.

ამ გვარად, ბრძოლა ორივე მხრიდგან ერთბაშად

გაჩაღდა. დემოკრატიის და რევოლიუციის მომხრეებს ეკლესია მიაჩნდათ დაბრკოლებლად, ძველი რეჟიმის, ძველი მონარქისტების და არისტოკრატიის ძალთა მოკავშირედ; და, თავისს მხრით ეკლესიები, სამღვდელოება, მორწმუნენი, ნამეტურ უფრო გულს მოდგინენი მაინც, რევოლიუციას, რომელიც ახორციელებდა დემოკრატიულ მოთხოვნალებს, სთვლიდნენ მტრად, როგორც თანაც შეთანხმება შეუძლებლად მიაჩნდათ. ბრძოლა დაიწყო ორივე მხრიდგან და გაგრძელდა რევოლიუციის შემდგომაც ის განახლდა დროებით შერიგების შემდგომ, რომელიც მოახდინა ნაპოლეონ I. თავისუფლების აღდგენის დროს ეკლესიამ ხელახლად მოიკრიბა თავისი ძველი ძალები; ის იმედოვნებდა აღდგენილ ტახტის აჩრდილის ქვეშ ხელახლად მიეღო თავისი ძველი უფლებები და უპირატესობანი. ის, რაც მოხდა საფრანგეთში, მოხდა ევროპის სხვა ქვეყნებშიაც, თუმცა ნაკლებ შესამჩნევად. მებრამეტე საუკუნის დასაწყისში ეკლესიის, რელიგიური იდეების შესახები თვით იგივე ბრძოლა იყო, როგორც ახლა, მხოლოდ ცოტა ოდენი ცვლილებით. ეკლესიას ზოგიერთნი თავს ესხმოდნენ, როგორც ზღუდეს, ზოგნი იფარავდნენ, როგორც რევოლიუციის წინააღმდეგ სიმაგრეს. სარწმუნოება ჩაიყოლიეს პოლიტიკურ შეტაკებაში, პარტიათა ურთიერთ შორის ბრძოლის კვეთება მას ეცემოდა და ის შეიქმნა მათი მსხვერპლი. საქმე თანდათ მწვაღებოდა მოდავეთა მოქმედების გამო, ერთი მხრით დემოკრატიის ბელადები, რომელთაც თავი თავისი მიაჩნდათ საზოგადოების განმაახლებლად, მეტად ფიცხობდნენ; მეორე მხრით ეკლესიის წარმომადგენელნი, რომელთაც თავი მოქონდათ ქრისტიანული

სარწმუნოების და გადმოცემის დამცველად, ხშირად წინ-
დაუხედავად მოქმედებდნენ. როგორც ოდესღაც სწერდა
ფალლუ, კათოლიკეთა ეკკლესია იყო ჩაყენებული
უხერხულ მდგომარეობაში იმ თავის დაპყველთა უკიდურე-
სობით, რომელთა უფური გულს მოდგინება არ შეუშინ-
და შეეკავშირებია სარწმუნოება კონტრ-რევოლიუციასთან.

მართა გარემოებამ იქონია დიდი გავლენა ბრძოლის
განგრძობაზე და გამწვავებაზე. მართი შეხედვით ამ გარე-
მოებას ჰქონდა მხოლოდ მეორე ხარისხიანი მნიშვნე-
ლობა საფრანგეთის ისტორიაში, ნამდვილად კი ეს მნი-
შვნელობა მეტად დიდი იყო. მე ვგულისხმობ რომის
პაპის საერო უფლებას. პაპობა მარტო კათოლიკეთა ეკლე-
სიის თაობას როდი ნიშნავდა, პაპებს ჰქონდათ საერო უფ-
ლებებიც; ისინი იყვნენ შეფენი მეფეთა შორის. აი სწორედ,
პაპის ეს საერო ტახტი იყო ერთი იმ საგანთაგანი, რომელსაც
ყველაზე უფრო თავ-გამოდებით, ყველაზე უფრო ძლიერ
ეწინააღმდეგებოდნენ ახალი იდეები. ეს საბრალო საერო
სახელწიფო უმთავრესად ამოიღო ნიშანში რევოლიუციამ,
მით უმეტეს, რომ დემოკრატიის მომხრეთა თვალში მისი
არსებობა სრულიად არაფრით არ მართლდება: საერო და
სასულიერო უფლებების შეერთება ერთ და იმავეს ხელში
ეჩვენებოდა მათ უკანონობად და ანახრონიზმად (საქმედ,
რომელიც არ შეეფერებოდა დროთა მოთხოვნილებების
სწავლას). ფაქტები ერთად და რიგზე რომ განვიხილოთ,
დავრწმუნდებით, რომ სწორედ ამ საერო უფლებათა
გამო ბრძოლა იყო უმთავრესი დაბრკოლება, რომელიც
ასე დიდ ხანს ხელს უშლიდა ეკკლესიის დემოკრატიულად
გადაქმნას. ამიტომაც ცხადია, რამ შეაცვლევინა პიო
IX, რომელიც წინეთ მეგობრულად ეპყრობოდა დემო-

კრატიას, თავისი პოლიტიკა 1848 წლის შემდეგ. პაპა ლეონ XIII თვითონ რად მიეგება მეგობრულად დემოკრატიას და მუდამ ამტკიცებდა, რომ დემოკრატის და კათოლიკეთა ეკკლესიის შორის ერთობა სრულიად შესაძლოა? ეს უმთავრესად იმიტომ, რომ პაპების საერო უფლება უკვე დამხობილი იყო, და ამიტომაც ლეონ XIII არ სცნობდა საჭიროდ დაეცვა ის დემოკრეტიისაგან.

მართლაც, ეჭვი არ არის, რომ ადრე თუ გვიან, ქრისტიანენი, განსაკუთრებით შეეცდებიან დააჯერონ ხალხნი, რომ ეკკლესიას და დემოკრატიას სრულიადაც არ არგუნა ბედმა შეურიგებელი მტრობა. ამ აზრისა იყო ბევრი მათგანი, მაგალითად ლამენენე, მაგრამ რადგანაც ლამენენე იცავდა მას ამპარტავენული სიფიცხით და თავგამოდებით, რადგანაც წინ გაუსწრო თავისს ისტორიულ ხანას და შეეჯახა რომის იქვიანობას, რომელიც იყო აღძრული პაპების საერო უფლების გამო ბრძოლით, ამისგამო ის იყო რომის მიერ თავ დანებებული და განკიცხული. მხოლოდ ნახევარი საუკუნის შემდგომ ლეონ XIII აღიარა, რომ ახლა კი დროა ეკკლესიამ გადაწყვეტით ხელი გაუწოდოს ახალი დროის დემოკრატისაო, და ეს ჰქმნა მან სისწორით და თავგამოდებით, რომელზედაც ცილობა შეუძლებელია. ჩვენ არ შეუდგებით იმის განხილვას, თუ რამდენათ სამჯობინო იყო ეს კეთილშობილური ცდა.

ჩვენთვის საკმაოა, რომ წმინდა კათედრამ თამამად გამოაცხადა, რომ კათოლიკობა მტერი არ არის ხალხის მისწრაფებისა, რომელსაც აღიარებს დემოკრატია. პაპა ლეონ XIII მუდამ ცდილობდა ეჩვენებინა ხალხთათვის, რომ ეკკლესია სრულიადაც არაა მტერი დემოკრატული მისწრაფებისა, პირიქით თვითონ სულდგმულობს დემო-

კრატული გრძნობებით. მართალია, ლეონ XIII ამგვარი თავისი პოლიტიკით არღვევდა თავისს წინამოადგილეთა ტრადიციებს, სამაგიეროთ ის მხარს უჭერდა ძველი დროის პაპების მიმართულებას. ამ შემთხვევაში ლეონ XIII იყო უფრო ძველი მ-მართულების აღმადგენელი, ვიდრე ნოვატორი (ახლის შემომღები). ის, რომ ვსთქვათ, ანახლებდა ძველი დროის ჩვეულებებს, რადგანც ძველად და განსაკუთრებით საშვალო საუკუნოებში, პაპები საერო მთავრებთან ბრძოლაში დემოკრატიაზე ემყარებოდნენ, რაშიდაც მათ ხელს უწყობდა მათი კავშირი ველფების თემებთან.

რა მდგომარეობაში იმყოფება ამ ჟამად საქმე? პაპა ლეონ XIII—მ, ბევრ მიზეზთა გაჰო, ვერ მოასწრო იარაღი დაეყრევიან თავისს მოწინააღმდეგეთათვის. მეგეთი დიდი ხნის და ეგეთი სისტიკი ბრძოლის შემდგომ, ერთი სიტყვა მშვიდობისა, როგორი სიმალლიდანაც უნდა ჩამოდიოდეს ეს სიტყვა, არ კმარა იმისთვის, რომ იარაღი დააყრევიან; აქ სხვა რამაა საჭირო. უწინარეს ყოვლისა აქ საჭიროა დრო, ხოლო დრო აქნამდის არ იყო. ბრძოლა კიდევ გაგრძელდება და საკითხია: ამ ორ მოწინააღმდეგეთაგან რომელი უფრო იჩენს ჯიუტობას? ნუ თუ ქრისტიანები, ნუ თუ კატოლიკენი განაგრძობენ, გაიძახიან, რომ რჯულის და დემოკრატის შორის მშვიდობიანობა შეუძლებელია? რომელ ველზეა ბრძოლა? ვისი მხრიდგან ისმის ბრალდება?

უნდა ვადვიაროთ, რომ ამ შემთხვევაში რომი, სწავლულნი და ღეთის მეტყველნი, მღვდელნი და უმაღლესი სასულიერო პირნი, ქრისტიანობის ეს ნამდვილნი წარმომადგენელნი არაფერ შუაში არიან, ისინი არ გმობენ

დემოკრატიას. ჰირიქით უკიდურესი დემოკრატია, ის კაცები, რომლებიც თავ მოწონებით ჩემულობენ წმიდა დემოკრატიულ სწავლის მეთაურობას, სცდილობენ დედა მიწიდან აღგონ ქრისტიანობა ღ ეკკლესია, ისინი გადამეტებული კადნიერებით გაიძახიან, რომ ყოველივე შეთანხმება ქრისტიანულ სწავლისა და დემოკრატიის შორის-ათსრულეებელი ოცნებააო. რატომ არ შეიძლება შეთანხმება? რა უფლებით ბედავენ უწოდონ მას უტოპიად?•

რა პასუხს იძლევა ამ კითხვებზე დემოკრატია, რომლის ზოგი იდეები შეწყნარებულია ქრისტიანობისაგან, j სხვები კი სრულიად ეთანხმებიან სახარებას, ან არ ეწინა-) აღმდეგებიან მას?

ამ იდეებთა შორის პირველია თანასწორობა. თანასწორობას, როგორც მე წინეთ ვამბობდი, თავისი ღრმა ფესვები გადგმული აქვს სახარებაში. მე ყოველთვის მაკვირვებდა არა ის, რომ დღეს ქრისტიანები აღიარებენ თანასწორობას სახარების სწავლად, არამედ მაკვირვებს ის, რომ ან აზრის გასაგებად შეიქმნა საჭირო ამდენი ღრო, მაშინ როდესაც ამისთვის საკმაო იყო მხოლოდ სახარების გადაკითხვა. ჩვენ ყველას უნდა გვიკვირდეს, რომ თესლი თანასწორობისა, რომელიც ინახებოდა სახარებაშიც და დაბადებაშუც, არ აღმოცენდა წინეთ, საუკუნოების განმავლობაში.

ცხადია, ეს აიხსნება მრავალი მიზეზებით, მაგრამ უფრო მით, რომ ქრისტიანული იდეა ჭრანს დროს არ იყო უფალი და მბრძანებელი ქვეყნისა. ქვეყანას, რომელსაც ჩვენ, შეიძლება, შეცდომით ვეძახით ქრისტიანულს, განაგებდნენ სხვა ძალები: ხან რომის უფლება, ხან

ბარბაროსთა დაპყრობა, და ანარქია, ხან ფეოდალიზმი და ხრმლის უფლება, ხან ეხლანდელი დიდი მონარქიები და ბიუროკრატიული ცენტრალიზაცია. არაოდეს ქრისტიანული სწავლა არ ყოფილა სრულიად თავისუფალი, არ ყოფილა მბრძანებელი ქვეყნისა. სახარების ყველა თესლებს, რომ შესძლებოდათ აღრზდა სრულიად ქრისტიანულ ჰაერზე, მაშინ თანასწორობა და დემოკრატია უკვე დიდი ხანია აღმოცენდებოდნენ სახარებიდგან და ქრისტიანობიდგან იმ ფორმით, რომელიც სრულიად არ ემსგავსებოდა ახლანდელს.

ძიდევე უფრო მეტი უფლებით შეიძლება იგივე ითქვას ძმობის იდეის შესახებ, რომელიც შეადგენს ქრისტიანობის არსებით აზრს, რომლის გასავრცელებლად, როგორც სახარების იდეისა, მიისწრაფოდენ ქრისტიანეთა ყველა ღროის ეკლესიები. შემიძლია ვსთქვა, რომ უფლების გაუქმება არის მხოლოდ შედეგი, არის მხოლოდ პრაქტიკული დაყენება თანასწორობის და ძმობის იდეისა. რა უფრო შეეთანხმება ქრისტიანულ სწავლას? ძნელია კიდევაც სახარების მცნებათა არჩევნის მოხთენა იმისთვის, რომ ეს დავამტკიცოთ. სახარება გვასწავლის, რომ უფალნი უნდა იყვნენ მონებად მათდა, რომელთაც ისინი ასწავლიან ღ რომელთაც ისინი პატრონობენ. ის ყველასთვის ერთ გვარ გზას ხსნის საზოგადო თანამდებობის მისაღებად. მკლესია ყოველთვის ამ ძირითად კანონს ადგა ღ დემოკრატია, რომელსაც ეგევე მოძღვრება შეჰქონდა სამოქალაქო წრეში, ბაძავდა მხოლოდ რელიგიოზურ საზოგადოებას. მრთი უმთავრესი იდეათაგანი თანამედროვე დემოკრატიისა, რომელიც (იდეა) აძლევს მას (თანამედროვე დემოკრატიას) არსებობის და პატივისცემის უფლებას, არის იდეა — ძლიერი

მისწრაფებისა, რომ გააუმჯობესოს მდგომარეობა ხალხისა, დაბალი წოდებისა. ზანა ეს ზრუნვა უცხოა ქრისტიანობისათვის და ქრისტიანულ იდეისათვის? განა ის ეწინააღმდეგება საზარებას? უსათუოდ არა. აქაც შეგვიძლია გავიკვიროთ, რომ სხვა და სხვა რიგის ქრისტიანებმა დაკარგეს ვერე დიდი დრო და თავიანთ წიგნებში და თავიანთ გადმოცემებში ვერ შენიშნეს, რომ ქრისტიანობას ჰქონდა სოციალური მისისია.

ზანა ეს ყოველთვის ასე იყო? ყოველ დროს, როგორც საშვალო საუკუნოებში, ეგრეთვე ახალ დროშიაც ეკლესიაში იმყოფებოდნენ წმინდანები, რომელთაც ესმოდათ, რომ ქრისტიანობის მიზანი ამ ქვეყანაზე, რომელსაც ისინი უწოდებდნენ «ღელედ ცრემლთა», მდგომარეობს მგლოვარეთ ნუგეშინის ცემაში, გაჭირვებულთა შეწევნაში, კაცობრიობის ზნეობრივ და ფიზიკურ წყლულზე მალამოს დადებაში. ამისთვისაც ქრისტიანობის, განსაკუთრებით კატოლიკობის დიდებას შეადგენდა ქველმოქმედება.

არის კიდევ პრინციპი დემოკრატიისა, ერთი მისი ძირითად დებულებათაგანი, რომელიც პირველად შეიძლება გვეჩვენოს უფრო ძნელ შესარიგებლად ქრისტიანობის იდეასთან. ეს არის ხალხის მეთაურობა. ზადავიდეთ ახლა მასზედ. ხალხის მეთაურობა შეიძლება შევიგნოთ სხვა და სხვა გვარად. ეს ცნება ორაზროვანია, მიუხედავად ამისა ის პირდაპირი საწინააღმდეგო არ არის ქრისტიანობისა, რის გამო იგი ხშირად შეწყნარებულ იყო ქრისტიანთა ეკლესიებისგან, არა მხოლოდ ლუთრანების, არამედ კატოლიკეთა ეკლესიისაგანაც. მას ადგილი ჰქონდა საშვალო საუკუნოებშიაც; დიდებული

მოძღვარი კატოლიკეთა ეკკლესიისა, თომა აკვინატი იმდენად კეთილ განწყობილი იყო დემოკრატიისადმი, რომ ქრისტიანურ დემოკრატიის წარმომადგენლები მის თხზულებიდან *Summa theologiae* ადგენდნენ დემოკრატიის თეორიას.

ზანვიხილეთ რა მიზანი, მისწრაფება, უმთავრესნი მოთხოვნილებანი დემოკრატიისა, როგორც სჩანს, შეიძლება მისგლა იმ დასკვნამდის, რომ მის შორის და ქრისტიანობის შორის არ არის არა ვითარი პრინციპიალური უთანხმოება, არ არიან შეუთანხმებელნი შეხედულებანი. როგორც სჩანს, მართალნი არიან ისინი, რომელნიც ამტკიცებენ, რომ ხალხს შეუძლია განახორციელოს ყოველივე დემოკრატიული რეფორმები, არა თუ რჯულთან და ქრისტიანობრივ გადმოცემათა კავშირის განუწყვეტლად, არამედ პირიქით — რჯულის და ქრისტიანობის შემწეობით. ამას ფიქრობდნენ რევოლიუციის დროსაც, და პაპები პიო IX და ლეონ XIII არ იყვნენ პირველნი იმ პაპებთა შორის, რომელნიც ამ აზრამღი მივიდნენ. კატოლიკებს აქვთ უფლება გაიხსენონ სამოძღრო ეპისტოლე 1797 წლისა კარდინალის ჩიარამონტის, რომელიც მაშინ იყო ეპისკოპოსი იმოლისა, და რომელიც ორი წლის შემდეგ გახდა პაპად პიო VII-დ; ეს მომავალი პაპა უკვე მაშინ უმტკიცებდა თავისს სამწყსოს, რომ ეკკლესიის და დემოკრატიის შორის კავშირი — სრულიად ბუნებრივი საქმეაო: «იყავით ყველანი ქრისტიანენი, ასრულებდა კარდინალი თავის ეპისტოლეს, და თქვენ იქმნებით წარჩინებულნი დემოკრატები».

III.

მაგრამ ამით თავს ნუ მოვიტყვილებთ, თუ სახეში მივიღებთ დემოკრატიის მისწრაფებას და მოთხოვნილებას, მის და ქრისტიანობის შორის წინააღმდეგობა არ იქნება, არ იქნება წინააღმდეგობა, თუ გინდ გამოვიკვლიოთ დემოკრატიის ძირითადი კანონები და ხელმძღვანელი იდეები. ხოლო უნდა ვსთქვათ, რომ თუ ძირამდე ჩავეყვებით საკითხს, მაშინ შევნიშნავთ წინააღმდეგობას იმ ღონისძიებათა შორის, რომლებითაც ქრისტიანობა და დემოკრატია ახორციელებდენ თავიანთ მისწრაფებებს, იმ აზრთა და გრძნობათა შორის, რომლებითაც გამსჭვალულია თანამედროვე დემოკრატია. მაშინაც კი, როდესაც ევროპიულ დემოკრატიის მეთაურნი და ქრისტიანენი, რომელნიც თავს დემოკრატებად სთვლიან, წარმოთქმენ ერთ და იმავე სახელებს და მოითხოვენ ერთს და იმავე საგნებს; ფორმა, რომელთაც იხინი ეძიებენ მათ, ერთ გვარა არ არის, აგრეთვე არ არის ერთგვარი მათი მოთხოვნილების ღასიათი.

თანამედროვე დემოკრატიულ მოთხოვნილებას თან ახლავს რაღაც სისასტიკე, რაღაც თავხედობა, რაღაც უდიერობა, რაც არ ეთანხმება ქრისტიანულ სწავლას ჭრაც, უნდა გამოვტყდეთ, ეწინააღმდეგება მას. განსაკუთრებით დამნაშავეა ამაში სოციალიზმი, კოლექტივიზმი, რასაც მე ქვემოლ ვაჩვენებ. აქა-იქ ევროპიულ დემოკრატიის და ქრისტიანობის მიმართულების შორის დღესაც არსებობს განხეთქილება და არ არის შეთანხმება. დემოკრატიის მოთხოვნილებაა თავი და ბოლო სულ სხვაა და ქრისტიანობისა სულ სხვა. ხან და ხან უთანხმოება

არის პრინციპთა და სწავლათა შორისაც კი, რადგანც, ჩვენ არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ევროპული დემოკრატიის წარმოსდგა მეთვრამეტე საუკუნის რევოლუციისაგან, რომ მან ბევრ შემთხვევაში დაიცვა ამ დედის გრძნობანი და ამ მამის სწავლა, და რომ, გავიმეორებ კიდევ ერთხელ, მეთვრამეტე საუკუნის სწავლა, ანუ სწავლა რევოლუციისა, არ იყო სწავლა ქრისტიანობისა, რომ ის იყო არსებითად რაციონალისტური და უარის მყოფელი გადმოცემისა და მტერი ქრისტიანული სწავლისა.

პვილოთ, მაგალითად, თანამედროვე დემოკრატიის ორი უმთავრესი იდეა, ერთი მათგანი — იდეა, უმთავრესად, ფილოსოფიური, ზნეობრივი, მეორე — შეგნება, უმთავრესად, პოლიტიკური, — ორი იდეა, რომელნიც უკიდურეს დემოკრატიისაგან აღყვანილ არიან დოღმატად და ორნივენი ერთად ნაანდერძენი არიან მეთვრამეტე საუკუნისა და რევოლუციისაგან. მართი არის — რწმენა კაცის ბუნებრივ სიკეთისა; მეორე არის — ხალხის თაოსნობა. იმ რწმენას, რომ კაცი ბუნებით კეთილი და შეუბღალავია, ჰპოვებთ მეთვრამეტე საუკუნის მთელ ფილოსოფიაში, განსაკუთრებით რუსსოს ფილოსოფიაში, რომელიც ქრისტიანობას ეპყრობოდა დიდი კრძალულებით. ამ რწმენისანი არიან დღევანდლამდე დემოკრატიის უმთავრესობა, ანუ უკიდურესი დემოკრატიის მოთავენი, ისენიც კი, ვინც მას ცხადად არ გამოთქვამენ, ცოტად თუ ბევრად მით არიან გაჟღენთილი. მათთვის ამ გვარი რწმენა, თუ ფორმალური დოღმატი არა, რალაც დაფარულ ქვეშარტებასავით მაინც არის.

მაგრამ ქრისტიანულია ის რწმენა, ვითომც კაცი ბუნებრივად კეთილია? ცხადია, არა; პირიქით, ეს რწმენა

წინააღმდეგია ქრისტიანობისა, ეს ეწინააღმდეგება ქრისტიანულ დოღმატს პირველ კაცთა ცოდვაში შთავარდნაზე.

ის მარტო ქრისტიანობის წინააღმდეგი როდია; არა, ის ბევრით არ ეთანხმება იმასაც კი, რაც თანამედროვე მეცნიერებაში მიღებულია პირვანდელ ცოდვაზე მოძღვრების ნაცვლად; ე. ი. წინააღმდეგია ევოლიუციისა, რომელიც სცდილობს დაამტკიცოს, რომ კაცი წარმოიშვა ცხოველისაგან, რაც ყოველთვის უნდა გვაფიქრებდეს, რომ კაცის ბუნებაში, რავეცნადაც უნდა განკეთილშობილებული იყვეს იგი, არ იჩინონ კვლად თავი პირუტყულმა გრძნობებმა. ის რწმენა ვითომ კაცის ბუნება დასაბამიდანვე შეუბღალავია, შეადგენს სოციალისტების „მრწამსის“ ერთ წევრთაგანს, ის ასულდგმულებს დემოკრატების უპირველესობას და დემოკრატიულ მოთხოვნილებებს, მას მიყავს ისანი იმ შეხედულებამდე, რომელსაც თქვენ შეამჩნევთ ბრბოთა ყველა მეთაურებს, ბრძიებს, ბრმათა წინამძღოლებს, რომ კაცს არ სჭირდება არავითარი ლაგამი, ნამეტურ რელიგიოზური, რომ ზნეობრივი ბოროტება სრულიად არ არის დამოკიდებული კაცზედ და კაცის ბუნებაზედ, არამედ მარტოდენ საზოგადოებაზედ და მის წეს-წყობილობაზედ. ბოროტება არის სოციალური მოვლენა, მაშასადამე, რომ დავთრგუნოთ იგი, საჭიროა მხოლოდ საზოგადოების გადაქმნა სხვა რიგად, საჭიროა მხოლოდ პირობების შეცვლა და მით ბოროტების ძირას გამოთხრა. აქ საჭიროა შევნიშნო: როდესაც მე მრწამსს, რომ ბოროტება ადამიანის ბუნებაში მყოფია, ამით სრულიად არ უარ ვყოფ იმას, რომ ხშირად ბოროტება ძლიერდება საზოგადოებ-

რივი პირობების ზედგავლენით, მაგრამ ის აზრი, რომ უმთავრესი მიზეზი ბოროტებისა იყოფება საზოგადოებაში, მის დაწესებულებებში და კანონებში და არა ჩვენში, ადამიანის ბუნებაში, მე მიმაჩნია საშინელ და ძირითად შეცდომად. ეს შეცდომა უძევს საფუძველად თანამედროვე დემოკრატიას, რითაც ის იმდენადვე ეწინააღმდეგება ქრისტიანულ სწავლას და სარწმუნოებას, რავდენადაც ჰეშმარიტ ფილოსოფიას და მეცნიერებას.

მეორე იდეა ძვირფასი თანამედროვე დემოკრატიისათვის, მაგრამ ქრისტიანობასთან და საზოგადოდ რელიგიურ სარწმუნოებასთან შეურიგებელი არის დოღმატი ხალხის თაოსნობაზე. ხალხის თაოსნობა შეიძლება გავიგოთ სხვა და სხვა რიგად. თუ ხალხის თაოსნობად მიიჩნევენ იმას, რასაც დემოკრატიულ სახელმწიფოებში, და განსაკუთრებით რესპუბლიკებში, ეძახიან პოლიტიკურ უფლებას ხალხისაგან მიღებულს, იმ შემთხვევაში მეც ვაცხადებ ჩემ თავს ხალხის თაოსნობის მომხრედ. მრამაც საქმე იმაშია, რომ ამ შემთხვევაშიაც ხალხის თაოსნობაზე ცნება შეიძლება მრავალ ნაირად განიმარტოს. ამის გამო ხალხის თაოსნობა არის ერთი ურთულესი და მეტად სახიფათო იდეათაგანი, რომელიც გავრცელდა ჩვენში ასი წლის წინეთ. ის განიხილეს მრავალმა მწერლებმა და ყველაზე უკეთ კი ევგენი ეიხტალმა. ხალხის თაოსნობა თუ ჩვენ ვიგულისხმებთ მას ისე, როგორც გულისხმობს თანამედროვე დემოკრატთა უმრავლესობა, გვიქადის ჩვენ ახალ სახის თვითმპყრობელობას და უკიდურეს ძალმომრეობას, ძალმომრეობას უსახელოს ზე არა პასუხ-მგებელს.

თაოსნობა ხალხისა მის მომხრეთა უმრავლესობისათვის მდგომარეობას არა მხოლოდ იმაში, რომ ხალხია

დასაბამი ავტორიტეტისა, ის აწერს ხალხს, ე. ი. დროებითი უმრავლესობას და გაბატონებულ პარტიებს, შეუზღუდავ უფლებას. დემოკრატთა უმრავლესობის თვალში, როგორც რიცხვი ჰქმნის კანონს, რაცხვივე ჰქმნის უფლებასაც. უნდა შეურიგდეთ იმ აზრს, რომ რიცხვი ჰქმნის კანონს — ეს არის დემოკრატიულ რეჟიმის ერთი შედეგთაგანი, მაგრამ, რომ რიცხვი ჰქმნიდეს უფლებას ამის მიღება არ შეუძლია არც გონებას, არც სინილისს და არც რჯულს. ეს ეგრეთვე ეწინააღმდეგება ქრისტიანობას და ყოველ რჯულს, როგორც ყოველ ფილოსოფიასაც.

ერთი საყვედური, რომელშიაც ჩვენ უნდა მივმართოთ უკიდურეს დემოკრატთას, ისაა, რომ მან გადასცა ხალხს წინანდელ მონარქთა თაოსნობა სავსებით და განუსაზღვრელად, იმ გვარად, როგორაც ის ესმოდათ და ასრულებდნენ ძველი დროის მცფენი. არა, ეს კიდევ ცოტაა, თანამედროვე დემოკრატთამ გადასცა მთავართა თაოსნობა ხალხს უფრო გაფართოვებული, უფრო შეუზღუდველი, უფრო შემაშობელი, და მაშასადამე უფრო დამჩაგრელი. მიფეებს, იმპერატორებს, მონარქებს თუმცა თავიანთ უფლებები მიაჩნდათ შემოუზღუდველად, მაგრამ ეს უფლებები მაინც იზღუდებოდნენ გადმოცემებით, დაწესებულებებითა და სარწმუნოებით. ქრისტიანობა ჩასძახოდა მთავრებს, იმპერატორებს, ანუ მიფეებს იმას, რაც, რასაკვირველია, ლაგმად საკმაო არ იყო, მაგრამ რაც მაინც ყოველ შემთხვევაში ლაგმავდა მათ და ამ ლაგმისაგან უძლიერესნი მათგანიც ვერ ბედავდნენ სრულიად განთავისუფლებას: შენ ზევით არის მსაჯული, არის უფალი, არის ღმერთი. თანამედროვე, ევროპულ დემოკრატთას, გადააქვს რა თაოსნობა მონარქებისა ხალხ-

ზე, უფრო ხშირად უმეორებს მას მარშალ დე-ვილლერუას სიტყვებს, რომელსაც ეუზნებოდა იგი მცირე წლოვან ლიუდოვიკ XV: „ხელმწიფევ! ყველაფერი თქვენ ხელშია, თქვენი ნება—კანონია!“ თანამედროვე დემოკრატია არ ასწავლის ხალხს, რომ არი' მასზედ დიდი მბრძანებელი, რომ არის ღმერთი, რომლი' წინაშე იგეც პასუხის მგებელია.

პირიქით, უკიდურეს დემოკრატიის მეთაურნა აგონებენ ბრბოს, როგორც დეკის, ბლიანკის სიტყვებს: „არც ღმერთი და არც ბატონი“. ისინი არწმუნებენ მას, რომ ცნება ღვთისა არის მხოლოდ წინანდელ დროის ცრუმორწმუნოება, მათ წარმოდკენილი ყავთ ღმერთი ზეციურ მონარქის სახით, რომლის დაცემა უნდა თან მოყვეს ქვეყნიურ მეფეების დამხობას. ისინი ამტკიცებენ, რომ ადამიანის აზრის განთავისუფლებისათვის საჭიროა გამოხსნა მი'ი ამ ძველ დროი' უწყალო მბრძანებლისაგანო, რომელიც მეფობს ცათაშინა. შეუზღუდველი ხალხის თაოსნობა თუ არ აღმერთებს, ყოვლის შემძლებლად მაინც გამოყავს სახელმწიფო, რაც ცხადად ეწინააღმდეგება ქრისტიანულ გადმოცემას და რელიგიურ გრძნობას. ხალხის თაოსნობა იმ სახით, რომლითაც ჩვენ თავზე გვახვევენ ზოგიერთნი თანამედროვენი, მიმართულია აღსადგენად ძველი დროის სახელმწიფოსი, სადაც უფლება, **imperium**, როგორც დაამტკიცა ფიუსტელ დე-კულანჟმა, იყო შეუზღუდველი, ძველი დროის სახელმწიფოსი, რომელიც არ არჩევდა სასულაერო და საეროს, ურომლისოდაც შეუძლებელია ქეშმარიტი თავისუფლება პოლიტიკური და რელიგიური. მართლაც იყო შემთხვევები, როცა ამა თუ იმ ქვეყანაში, ამა თუ იმ ეკკლესიაში, ქრისტია-

ნებს, როგორც სჩანს, სურდათ საერო უფლების დათრგუნვა ეკკლესიურ ავტორიტეტის სასარგებლოდ; მაგრამ ახლა შიში სხვა მხრიდან მოდის. არიან ფილოსოფოსნი, არიან პოლიტიკოსნი, როგორც მაგალითად პიერ ლერუ 1848 წელში, რომელთაც უნდათ მოსპონ ეს ორკეცობა სულიერი და ხორციელი დასაბამისა, რათა გადასცენ ყოველი პოლიტიკური და რელიგიური ავტორიტეტი— საერო უფლებას, დემოკრატიას, ხალხს, ე. ი. რიცხვს. ქრისტიანულ სინიდისის თავისუფლებას, რელიგიურ სინიდისს ამის გამო დიდი შიში მოელის. მას, შესაძლოა, დაეკარგოს უძვირფასესი უფლება—ჯეროვნად ღვთის სამსახური.

რწმენა, რომ კაცი ბუნებითად შეუბღალავია, და ხალხის თაოსნობა შეუზღუდველია,—აი ორი იდეა, ორი მეტის მეტად უპირატესი ცნება, რომელნიც ცხადად ამტკიცებენ, რომ ქრისტიანობა და თანა მედროვე დემოკრატია მოუთავსებელნი არიან ერთი მეორესთან.

თუმცა ექვს გარეშეა, რომ ქრისტიანობის და დემოკრატის შორის იყო ბევრი მიუხევედრობა, მაგრამ მაინც, მათ შორის არსებული უთანხმოება არ შეიძლება ავხსნათ მხოლოდ გაუგებრობით, ანუ ერთი მეორის უცოდინანობით. ეს არის შედეგი მიღებული დოკტრინებისა, რომელთაც აღიარებს თანამედროვე დემოკრატია. ეს ქეშმარიტება ჩვენთვის კიდევ უფრო ცხადი იქმნება მაშინ, როცა შევეხებით სოციალიზმს, უკიდურეს დემოკრატის ბუნებრივ გადაგვარებას. იძულებული შევიქმნებით ვაღვიაროთ მოუსპობელი უთანხმოება ქრისტიანობის და სოციალიზმის შორის, თანამედროვე კოლლექტივიზმის და რელიგიოზურ იდეებს შორის.

მაგრამ განა ერთად ერთი ფორმა დემოკრატიისა არის? განა არ მოიპოვება დემოკრატია, რომელსაც არც სწავლით და არც პრინციპებით მტრული დამოკიდულება არ აქვს ქრისტიანობასთან?

ამ გვარი დემოკრატიის აღმოაჩენად საჭირო არ არის მივმართოთ ოცნებას. საჭიროა მხოლოდ გადავიაროთ ოკეანე; საჭიროა მხოლოდ ამერიკაში მისვლა. იქ შევხვდებით დემოკრატიას, რომელსაც არ აქვს არც ის გრძნობა, არც ის სიძულვილი, არც ის მიმართულება, როგორც ევროპიულ დემოკრატიას. ამაშია, როგორც მე ღრმად დარწმუნებული ვარ, მიზეზი, ანუ ერთი მიზეზთაგანი მისი უპირატესობისა. იმ საშვალებისა გამო, რომლითაც ის აღორძინდა, იმ წრისა გამო, რომელშიაც ის აღიზარდა, ის არ თვლიდა თავის მოვალეობად უარ ეყო ის, რაც შეადგენს ცივილიზაციის დიდებას და კაცის კეთილშობილებას, ის არ ცდილობდა დაემონაგებია სინიღისი ანუ თანამედროვე კაცთა სული. მან შეიგნო, რომ დემოკრატიული რეჟიმი სხვაზე მეტად საჭიროებს რელიგიოზურ გრძნობას და უამისოდ შეუძლებელია ჯალხის თავისუფლება; იმას აზრადაც არ მოსვლია არაოდეს გამოეცხადებინა, რომ თავისს გასაძლიერებლად, ანუ ასად ორძნებლად საჭიროა ქრისტიანობის დათრგუნვა, ან, როგორც ჩვენში ამბობენ, ეთქვა: «არა არს ღმერთიო». პირიქით, ის აღიარებს, რომ მას დაბადებაზე და სახარებაზე ურო საიმედო წინამძღოლი არა ჰყავს და რომ მისი წარმატების და სიმტკიცის საუკეთესო თავდები არის რწმუნება ღვთისა. ეს განსხვავება ევროპის და ამერიკის შორის არ ახალია და მე ისე გულუბრყვილო არა ვარ, რომ ვიფიქრო, ვითომ მე აღმოვაჩინე ის. მაგრამ

რაც უფრო მეტად ვსწავლულობ ამერიკას, რაც მეტად ვადარებ მას საფრანგეთს და ევროპას, მით უმეტეს განცვიფრებაში მოვდივარ. შ'ა ყველამ კარგად იცის; შეიძლება ვთქვათ, რომ ტოკვილის დროიდგან ეს შენიშვნა შეიქმნა ხელწამოსაკრავი, მაგრამ რაც უნდა ხელწამოსაკრავი იყოს იგი, მაინც სამართლიანია ჭ ყოველთვის, მეტადრე ახლა, ვინემ სხვა დროს, საჭიროა მისი გახსენება.

ნათქვამიდგან გამოდის დასკვნა, რომელსაც უნდა დავეთანხმოთ მიუხედავად ჩვენი პოლიტიკური შეხედულობისა, ჩვენი რელიგიოზური რწმენისა, ჩვენი ფილოსოფიური მიმართულებისა. მე პირადად გულწრფელად უნდა გამოვტყდე: ვშიშობ, რომ ევროპიულმა დემოკრატიათ, განსაკუთრებით საფრანგეთის დემოკრატიათ, რომელიც სპობს კავშირს ყოველ გადმოცემასთან და წასრულის ყოველ რწმენასთან, რომელიც ცდილობს ძალათ გააცალკეოს ზნეობრივი და სარწმუნოებრივი იდეა, რომლებიც იყვნენ შეკავშირებულნი და საუკუნოებით ერთად შექსოვილ—შეწნულნი და რომელიც მეცადინეობს ახალ სახელმწიფოთაგან განდევნოს ღმერთიც კი, როგორც მავნებელი ტირანი, ანუ დაბერებული აღმზრდელი, მე ვშიშობ, რომ ამ დემოკრატიათ საშინლად არ დახლართოს თავისი საქმე, არ გააძნელოს და არ გაამწვავოს ხალხის მართვის და აღზრდის დიდი საქმე.

ქრისტიანობა და სოციალიზმი.

I.

აღვნიშნე რა უმთავრესი მიზეზნი, რომლებიც იწვევენ თანამედროვე დემოკრატიის და ქრისტიანობის შორის თვალსაჩინო უთანხმოებას, მე მსურს მოკლედ განვიხილო ეგეთივე უთანხმოების მიზეზი ქრისტიანობის და სოციალიზმის შორის. სოციალიზმისა და ქრისტიანობის შორის უთანხმოება კიდევ უფრო თვალსაჩინოა. ამის მიზეზები უმთავრესად იგინივია, რაც ზემოდ უკვე აღვნიშნეთ. პირველ ყოვლისა სოციალიზმიც ბევრ შემთხვევაში არის მხოლოდ საფრანგეთის რევოლუციის შვილი; შვილი, რომელიც აღშფოთდა თავის დედის წინააღმდეგ, რომელიც ებრძვის 1789 წლის პრინციპებს და მოქმედებს წინააღმდეგ რევოლუციის მანქანებისა და ხელმძღვანელ იდეებისა ყველა კითხვაში, რაც შეეხება საკუთრებას, ანუ პიროვნების უფლებას. თუ ავიღებთ იდეათა გვარტომობის მაჩვენებელ ხაზს, სოციალიზმი აღმოჩნდება მეთვრამეტე საუკუნის უმცროს შვილად, რომლის ბეჭედი მას დაღად აზის. როგორც მეთვრამეტე საუკუნე, როგორც რევოლუცია, რომელთაგანც ის წარმოსდგება, სოციალიზმი არსებით მეცნიერულია და მტერი გადმოცემისა.

მიუხედავად ამისა ადვილი შესამჩნევია სიახლოვე ქრისტიანობის და სოციალიზმის შორის, ისე როგორც დემოკრატიის და ქრისტიანობის შორის. რომ მათ ბევრ რამეში დიდი მსგავსებაა აქვთ, ამაზე დაობა ძნელია. სრული საბუთიანობით შეგვიძლია დავამტკიცოთ, როგორც ეს ნათქვამი გვაქვს ზემოთ დემოკრატიის შესახებ, რომ სოციალიზმის უღრმესი ფესვები იმყოფებიან ქრისტიანულ სარწმუნოებაში, რომ ისინი გატარებულნი არიან სახარებაში და თუ კიდევ უფრო ღრმად ჩაუკვირდებით, დაბადებაშიაც და წინასწარმეტყველების წიგნებშიაც. ვინ არ იცის, რომ სახარება ნაკლები მოწყალებით უცქერის ამა სოფლის სიკეთის მფლობელებს; მდიდრების წინააღმდეგ სახარებაში ბევრი შკაცრი სიტყვები მოიპოვება, სიტყვები ხან და ხან იმდენად სასტიკნი, რომ შესაძლოა ფიცხელადაც მივიმჩნიოთ იგინი სიმდიდრის სიძულვილით, ანუ შიშით ისე ძლიერ შეპყრობილ იყვნენ პირველი დროის ქრისტიანენი, რომ, თანახმად საქმე წმ. მოციქულთა მოთხოვნიას, ყველა ღვთის მოშიში აძლევდა თავის ქონებას საზოგადო სასარგებლოდ **თუ** ავიღებთ ძველი აღთქმის სახარებას, თუ გადავშლით წინასწარმეტყველების წიგნებს, ვიპოვით მათში თითქმის თანამედროვე მიმართულების სოციალურ მოთხოვნილებებს; ჩვენ აღმოვაჩინთ ებრაელ წინასწარმეტყველებთა შორის ცხადად მხედველებს, რომლებიც წარმოიდგენდნენ იდეალურ საზოგადოებას, ზოგიერთი მხრივ მაინც, ძლიერ მსგავსს იმისა, რომელზედაც ოცნებობენ თანამედროვე სოციალისტნი. ისრაელის წინასწარმეტყველნი ხშირად ემსგავსებოდნენ ხალხთა ინტერესების დამცველ სოციალისტებს, რომლებიც ხალხთა მოთხოვნილებას აყენებდ-

ნენ იეგოვას მფარველობის ქვეშ, (ეს აღნიშნეს ყველა იმ ჩვენმა თანამეგობრებმა, რომელთაც შეუხსწავლიათ ებრაელთა ხალხის ისტორია). ეს ფაქტი კარგად აქვს გამოკვლეული რენანს და დეემს დარწმუნებულად.

შეიძლება დაქვემდებარებით თქმა, რომ იდეა სიცოცხლოვანი სიმართლისა იმ აზრით, რომელსაც აძლევენ ამ სიტყვას ზოგიერთი ჩვენი თანამედროვე მწერალი, პირველად გამოითქვა დაბადებაში წინასწარ-მეტყველებისაგან, ებრაელებისაგან. შეიძლება ითქვას, რომ ეს არის იდეა ებრაელებისა, იდეა იუდეელთა ქრისტიანობისა; ეს იდეა სრულებით ეთანხმებოდა ებრაელთა მესსიურ მოლოდინებს და, შეიძლება, პირველ ქრისტიანეთა ხილიაზმსაც (ხილიაზმი=სწავლა ქრისტეს ათასი წლის მეფობაზე ქვეყანაზე). მეტი ნაწილი წინასწარმეტყველთა ნაწერებისა არის დაწერილი მისი შთავგონებით. შეიძლება, სწორედ აქ იმალებოდეს ერთი მიზეზთაგანი, რომ ამდენ ებრაელებს და ქრისტიანებს იზიდავს სოციალიზმი. მიუხედავად ამისა სოციალიზმის და ქრისტიანობის შორის მაინც დიდი განსხვავებაა. მაშინაც კი, როცა მსგავსება მათ შორის ვითომდა ცხადია, მომართულებულ გარეგნობის ქვეშ იმალება თვით უაღრესი უთანხმოებანი. ეს უთანხმოებანი პირველ ყოვლისა არსებობენ თვით მათ მიმართულებაში. ეს მიმართულება ერთ გვარაა სოციალიზმშიაც და თანამედროვე დემოკრატიაშიაც. ავიღოთ სწავლა ქრისტიანობისა და თანამედროვე სოციალიზმისა; ისინი ყოველ მხრივ განსხვავდებიან ერთი მეორისაგან, — შეიძლება ითქვას, რომ ისინი ერთი მეორის მოპირდაპირენი არიან. ამას ამტკიცებს თვით მათი ენა: ქრისტიანობა

ლაპარაკობს უმთავრესად მოვალეობაზედ, ხოლო სოციალიზმი—განსაკუთრებით უფლებებზე.

უთანხმოება სწანს იმ მაგალითებიდანაც, რომლებითაც, ქრისტიანები და ქრისტიანეთა მწვალებელნი ფიქრობენ სოციალიზმის, პრაქტიკული კომუნიზმის ცხოვრებაში განხორციელებას. ზევრმა სცადა კომუნიზმის განხორციელება რელიგიური ფორმით. მე თვითონ ვეკუთნი იმ პირთა რიცხვს, რომელნიც ფიქრობენ, რომ კომუნიზმს არ შეუძლია სხვა-ფრივ განხორციელება, ნამეტურ ხანგრძლივ არსებობა, თუ არა სარწმუნოების მფარველობის ქვეშ. აიღეთ ის საზოგადოებანი, რომლებშიაც ცდილობდნენ განეხორციელებიათ რელიგიურ გრძნობის ჭერ ქვეშ სახე პრაქტიკული კომუნიზმისა; აიღეთ მონასტრები, რომლებიც მომეტებულ ნაწილად წარმოადგენენ პატარა კომუნისტურ სახელმწიფოებს ზე ჯერ-ჯერობით მარტო-მარტო მათ მოახერხეს კომუნიზმის გატარება კაცთა შორის: ნუ თუ იგეთი მიმართულებაა აქ, როგორიც აქვთ სოციალისტებს, კოლლექტივისტებს, რომელნიც მოგვიწოდებენ ჩვენ—ქონება ამა ქვეყნისა გავასაზოგადოთ? არა, მიმართულება აქ, ცხადია, სულ სხვა არის.

რა საფუძველზეა დამყარებული საზოგადოდ რელიგიური სოციალიზმი, ანუ კომმუნიზმი? ის არის დამყარებული თავისი თავის უარის ყოფაზე, თავისი თავის მსხვერპლად გადადებაზე, ქვეყნიურ სიამოვნების არაფრად მიჩნევაზედ. ის მამანი და დედანი, რომლებიც ადგენენ კავშირს, რომ მათი შრომის ნაყოფი ეკუთნოდებს საზოგადოებას, წინ და წინ სდებენ სიღარიბის აღთქმას.

ამა თავის უარის ყოფის მიმართულების წყალობაა, რომ კომმუნისტური წეს-წყობილება ეგრე ხშირად ყვავის

მრავალ ქრისტიანულ და არა ქრისტიანულ ქვეყნებში, მონასტრებში და რელიგიოზურ ცხოვრებაში. მაგალითად, ავიღოთ კაცი, რომელიც დიდ როლს თამაშობდა საეკლესიო ისტორიაში, კაცი წმიდა, რომელიც მის თანამედროვეთ მიაჩნდათ ქრისტეს მსგავსად და რომელიც ბევრ შემთხვევაში, შეიძლება, ცნობილ იქმნას დემოკრატიის და ქრისტიანულ სოციალიზმის ერთ ფორმათაგანის უწარჩინებულეს წარმომადგენელად, კაცი წმიდა, რომლის მაგალითმა და ქადაგებამ შეამზადა ფეოდალთა წესწყობილების დაცემა; მე მოგახსენებთ წმიდა ფრანცისკ ასსიზელზედ, რომელიც კაცობრიობის რელიგიური ისტორიის ერთი სასწაულთაგანია. წმიდა ფრანცისკმა, როგორც მას ქებით იხსენიებენ დანტეს ლექსები, აღიჩინა თავის სასძლოთ მჭლე სიღარიბე, «რომელიც ქვრივად დარჩა» ქრისტეს სიკვდილის შემდგომ. წმიდანის ქორწილი ამ ფერმკრთალ მეგობართან დახატულია ღვთისმოსაობის მიერ მისი საფლავის ქვაზე, რომელიც იმყოფება ასსიზის მღვიმეს ეკლესიაში.

ზანა შეიძლება ვსთქვათ, რომ ეს ნამდვილად ის სასძლოა, რომელსაც თავს ევლებიან ჩვენი დროის სოციალისტები, კოლლექტივისტები? ცხადია, არა. უნდა გამოვტყდე, რომ მე არ ვეკუთვნი იმ პირთა რიცხვს, რომლებიც უსაყვედურებენ სოციალისტებს, რომ მათ უყვართ არა სიღარიბე, არამედ რაღაცა სხვა. მე პატივს ვცემ, კრძალულებით ვებურობი, მაკვირვებს ასკეტური მოღვაწეობა და თავის უარის ყოფა ისეთი კაცების, როგორიც არის წმიდა ფრანცისკი და მისი მოწაფეები, რომელთა მთელი ცხოვრება იყო უარის ყოფა სიმდიდრისა და დამაუძღურებელი ფუფუნებისა. მაგრამ მევე

პირველი ვალვიარებ, რომ შეუძლებელია მთელი კაცობრიობისთვის ამ გვარი იდეალის ქადაგება, რომ ქრისტიანს უფლება აქვს თავისთვის აღირჩიოს სიღარიბე, ოღონდ მას არ შეუძლია უეჭველად სხვასაც თავს მოახვიოს იგი. მაგრამ ქრისტიანობას და სოციალიზმს „შუა უზის დიდი ზღვარი“. თანამედროვე სოციალისტებს თვალის ვერ მოუშორებიათ ამა ქვეყნის სიკეთისთვის, იმათ სრულებითაც სასიქადულოდ არ მიაჩნიათ თავის თავის უარის ყოფა და სხვისთვის თავგანწირულება. პირიქით მათ უყვართ აღეძრა, გაძლიერება ხალხში სიმდიდრის წყურვილისა, მათ შიათ და სწყურიათ ქვეყნიური სიკეთე. ისინი შორს დგანან სახარების ნეტარებაზე. მათზე არაა ნათქვამი: „ნეტარ იყვნენ გლახაკნი სულითა.“ საზოგადოდ აღსანიშნავია, რომ მათ ნაკლებ უკვირთ და ნაკლებ სტკებებთან იესო ქრისტეს მიერ ცხრა ნეტარებაზე წარმოთქმულ ნოდღვრებით. ამ გვარად, ჩვენ ვხედავთ, რომ იქაც კი, სადაც ჩვენ აღმოვაჩინეთ მსგავსება ქრისტიანობის მისწრაფების და კოლლექტივ-სოციალისტების მოთხოვნილებათა შორის, ყოველთვის სიღრმეში არსებობს ძირითადი განსხვავება; აქ არის განსხვავება და ეს განსხვავება, ვიმეორებ ეხება, მიმართულებას, სწავლას, გრძნობას. ზანა ყველა ქრისტიანისათვის, სახარების ყოველი მიმდევარისათვის სავალდებულოა ამა ქვეყნის სიკეთის უარის ყოფა? არა; ქრისტიანებთ, განსაკუთრებით ჩვენ დროს სრულებითაც არ ამკობთ ფრანცისკ ასსიზელის მისტიური სიყვარული სიღარიბისადმი; ქრისტიანეთა უმრავლესობას სწყურია თავისთვის და თავისს მოძმეთათვის მეტი კმაყოფილება, მეტი სიმდიდრე, მეტი მოსვენება; ისინი მოწადინებული არიან

გაათავისუფლონ კაცობრიობა სიღარიბის დამჩაგრელ უღლისაგან, მაგრამ ყველა ამას გამოხატავენ თავისებურად და სოციალისტების მიმართულებას არ წააგავს.

რაში მდგომარეობს ქრისტიანული სწავლა? რომ არა ესთქვათ სწავლა რელიგიოზური? რა ნიშნებით ვცნობილობთ მას? შევლვან, სადაც ის კიდევ არსებობს ქრისტიანული სწავლა არის სწავლა მშვიდობისა, სიყვარულისა, მოწყალებისა. ლეონ ტოლსტოის, მიუხედავად ყველა მისი უკიდურესობისა არ გაჭივრებია დემტკიცებია, რომ ქრისტიანული სწავლა უარ ყოფს ძალადობას. „მშვიდობა თქვენთანა“, აი სიტყვები, რომლებიც ძლიერ ხშირად შეგვხვდება სახარებაში. მე მხედველობაში მაქვს, რომ „მშვიდობა თქვენთანა“ ეს იყო ებრაელების მისალმების გამოთქმა, აღმოსავლეთის ხალხების მისალმება, რომელიც ჯერაც დარჩენილია მაჰმადიანობაში. მაგრამ სახარებაში ქრისტეს ბაგით წარმოთქმულნი ეს სიტყვები მეტს ნიშნავენ, ვინემ ზრდილობის გამოთქმას. სურვილი „მშვიდობა თქვენთანა“ შეიძლება ჩავთვალოთ ქრისტიანობის და ქრისტიანულ სწავლის დევიზად, იმ გვარ წარმოთქმად, რომელიც მიღებულ უნდა იქმნას საქციელის კანონად. ჭეშმარიტ ქრისტიანებად უნდა ვსცნათ ის, შეიძლება, მეტად ცოტა პირნი, რომლებიც არ კმაყოფილდებიან მარტოოდენ მიღებულნი წეს-ჩვეულებების აღსრულებით და სურთ განატარონ ცხოვრებაში სწავლა სახარებისა; ჭეშმარიტი მოწაფენი ქრისტესნი არიან ის ადამიანნი, რომელიც აღვისილ არიან მშვიდობის, სიყვარულის და მოწყალების სწავლით. რა გვარია სოციალური შეხედულება, საზოგადოებრივი იდეალი ამ ჭეშმარიტი ქრისტიანებისა? პირველად და უმთავრესად ეს

არის სოციალური მშვიდობა, მომასწავებელი სიყვარულისა და ძმობისა. მსაა მიზანი ქრისტიანულ მოლოდინისა, ქრისტიანულ ყველა ჭეშმარიტ მოძღვრებათა. შველ ქრისტიანეს, რომელიც მოისურვებს იქონიოს გავლენა თავისი დროის საზოგადოებაზე, სახეში ექნება საზოგადოდ მშვიდობა, — მშვიდობა კაცთა შორის და მათ ჯგუფთა შორის, მშვიდობა ცალკე პირთა შორის, მშვიდობა ერთ და იმავე ქვეყნის მცხოვრებთა შორის, მშვიდობა სახელმწიფოთა, და ერთა შორის, — ეს დიადი და შორეული იდეალია, რომელიც დარჩება უცვლელ მიზნად ყველა ჭეშმარიტ ქრისტიანთათვის, იდეალი, რომელიც ამყარებს ამავე დროს მშვიდობას სოციალურ კლასთა შორისაც, რაც სრულებით ავიწყდებათ მშვიდობის თანამედროვე მოსარჩლეებს.

მეტია იმის მტკიცება, რომ თუ სწავლა ქრისტიანობისა არის სწავლა მშვიდობისა, სწავლა თანამედროვე სოციალიზმისა სრულიადაც არ არის ეგეთივე. იქ, სადაც ქრისტიანობა, სადაც რჯული ქადაგებს სიყვარულს, ძმობას, მშვიდობას, — სოციალიზმი დღეს ქადაგებს ამის წინააღმდეგ სიძულვილს, ბრძოლას, ომს. ამ გვარად ვხედავთ, რომ აქ არა თუ განსხვავება, არამედ მტრობა და სრული უთანხმოება ქრისტიანობის და სოციალიზმის მიმართულებათა შორის.

თანამედროვე სოციალიზმი ქადაგებს კლასთა შორის სიძულვილს, ანუ ბრძოლას, და ესეთი ქადაგება მიიჩნია მას თავისს პოლიტიკის მეთოდად. ზანა შეგვიძლია დავივიწყოთ სიტყვები დიდი სოციალისტ-არატორისა, რომელიც ხალხს მოუწოდებდა განმათავისუფლებელ სიძულვილისადმი, შემოქმედითი სიძულვილისადმი?

რა მშვენიერი რეცეპტია და საუცხოვო სოფიზმი! შემოქმედებითი სიძულვილი! განმათავისუფლებელი სიძულვილი! ნაყოფის გამომღებია მხოლოდ სიყვარული, მხოლოდ სიყვარული არის შემოქმედებითი ძალა. შოველშემთხვევაში ცხადია ის ფაქტი, რომ თანამედროვე სოციალისტებს სწამთ თავისი უფლება, უმეტესად მათ სწამთ თავისი მოვალეობა აღძრან სიძულვილი კლასთა შორის, აღძრან ხალხის გულისთქმა იმ კაცთა წინააღმდეგ, რომელნიც ეჩვენებათ ბედისაგან უფრო დაჯილდოებულად. თუმცა სოციალისტები თავისს თავს სთვლიან ძმობის მოციქულებად, მაგრამ მათი იდეალური ძმობა ეკუთვნის იგეთ შორეულ, აზრით წარმოსადგენელ მომავალს, რომ კაცობრიობა, შეიძლება სრულიადაც ვერ მოესწროს მას; და თავისს ფიქრების განხორციელების მოლოდინში სოციალიზმს უჭირავს ადგილი იმ სწავლათა შორის, რომელნიც მე მიმაჩნია სიძულვილის მოძღვრებად.

სოციალიზმს სურს ააშფოთოს ხალხთა გულის თქმანი, ქრისტიანობას სურს დაამშვიდოს იგინი. ამბობენ, რომ ქარიშხალის დროს ზღვაში, საკმაოა ხომალდმა დაასხას ზვირთებს რამოდენიმე ტონნი (ტონნა—60 ფუთი) ზეთი და ლელვა დამშვიდდებაო. მე ნებას მივსცემ ჩემ თავს გადავიტანო ეს მაგალითი სარწმუნოებაზე; სოციალიზმის მოციქულთაგან განზრახ აღძრულ ხალხთა გულის წყრომის ქარშიშხალის დასამშვიდებლად საკმაოა დავასხათ ხალხს, ამღვრეულ სულებს რაოდენიმე წვეთი სახარების მოწყალების ზეთისა. ამის აღსრულებას სცდილობენ სახარების სწავლით გამსჭვალულნი ქრისტიანები, და სახელდობრ ეს არის ერთი იმ საგანთაგანი, რომელიც ვერ

უპატივებია ქრისტიანებისთვის სოციალიზმის მეთაურთ. უკანასკნელთ უნდათ გაამწვაონ, გააძლიერონ სოციალური კრილოზანი და არა შეახვიონ. სოციალიზმის მეთაურები აყვედრიან ქრისტიანეთა სოციალოგებს, რომ ისინი ადგანან ღმობიერ მეთოდს, ბრალსა სდებენ, რომ ისინი ქმნიან მორჩილ კაცებს. სოციალისტების მეთოდი ამ შემთხვევაში სრულებით წინააღმდეგი ხასიათისაა, ნაცვლად მშვიდობისა ისინი იწვევენ ყველას ბოროტებაზე, შურის ძიებაზე და სიძულვილზე. **თუ** სოციალიზმი აღიარებს ძმობას, სამაგიეროდ ერთსა და იგივე მამულის შვილთა შორის, ერთსა და იმავე ზეციური მამის ძეთა შორის ნამდვილ ძმობის აღაგზე აყენებს იმას, რასაც კოლლექტივიზმი უწოდებს პროლეტარიატთა სოლიდარობის გრძნობას და ეს გრძნობა კი ყველაფრით განსხვავდება, ყველაფრით წინააღმდეგია ქრისტიანული ძმობისა. **მოწყალე**ბა უნდა შეეხებოდეს ყველა ჩვენ მსგავსს, ის უნდა ვრცელდებოდეს ყოველ ადამიანზე, როგორც ერთს და იმავე მამის შვილზე; პროლეტარიატის სოლიდარობის გრძნობა კი წინააღმდეგ ამისა, თუმცა ეხება ერთისა და იმავე ქვეყნის მცხოვრებთა დიდ ნაწილს, თუ გნებავთ უმრავლესობასაც, — მაგრამ მაინც თხრის ორმოს და აშენებს ზღუდეს პროლეტარიატსა და იმავე ქვეყნის სხვა კლასთა შორის. **ამ** გვარად ქრისტიანობისა და სოციალიზმის მოქმედების ღონის ძიებანი სრულებით ერთი მეორის წინააღმდეგნი არიან. **სოციალისტები**, აღიარებენ რა კლასობრივ ინტერესებს, კლასობრივ სიძულვილს, უარყოფენ ქრისტიანულ ძმობას და ღმობიერებას; მათი ძმობა ეხება მხოლოდ იმათ თანამოაზრეებს და იმათ მეგობრებს. **სხვების** შესახებ, იმათ

შესახებ, რომელნიც არ ეკუთვნიან პროლეტარიატს, რომელნიც არ ერწმუნებიან იმათ აზრებს და აღთქმას, რომელნიც მტკიცედ სდგანან ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე, სოციალისტები გრძნობენ მხოლოდ მტრობას და სიძულვილს.

იმათ თვალში ქრისტიანობა და საზოგადოდ რელიგია არის განგებ შექმნილი სწავლა შეგნებულ პირთა ასალაგმავად და ხალხის დასამონავებლად. რელიგია, ასწავლის რა მოთმინებას, ქადაგებს რა სიყვარულს და ყოველ კაცისადმი მოწყალებას, არის სწავლა დამაძინებელი, სწავლა ძილის მოგვრელი, რომელსაც მიზნად აქვს ხალხის გაბრუება. სარწმუნოება, შეატკბობს რა ხალხთა უბედურებას, ცოტათ თუ ბევრათ აქარწყლებს ტანჯვათა სიმწვავეს და სწორედ ამაშია იგი დამნაშავე, სოციალისტების უმრავლესობის შეხედულებით. ქრისტიანობა რადგანც იგი ასუსტებს პროლეტარიატის უმრავლესობის ძალას და ხალხის აღშფოთების ენერგიას, სოციალისტების აზრით, შემცოდება.

ნუ დავივიწყებთ ერთ პოეტ-სოციალისტის შემდეგ მეტაფორას (სიტყვას სხვა მნიშვნელობით წარმოთქმულს). მან უწოდა ერთხელ რელიგიას „ძველი გალობა და თუ არ ვსცდები, მან ეს შედარება ისესხა გენრიხ ჰეინესგან. მას სწამდა, რომ ეს ძველი გალობა ოდესღაც ტკბილ ნაწინად ეჩვენებოდა ხალხთა სიყმაწვილეს, მაგრამ ეს კი არ სჯეროდა, რომ მომწიფებული კაცობრიობა ყურს დაუგდებდა კიდევ ამ მოძველებულ სიმღერას. რელიგიაში ნაწინას მსგავსი, რაც კაცთა მწუხარებას აქარევს და ტანჯვას ამსუბუქებს, შეადგენს ისეთ რამეს, რასაც სოციალისტები არასოდეს არ აპატივებენ რელიგიას, პი-

რიკით საზოგადოების განახლებისათვის სოციალისტებს საჭიროდ მიაჩნიათ, რაც შეიძლება ხელი შეუწყონ, რომ ხალხმა, ყველა კლასებმა ცხადად დაინახონ და არაოდეს არ დაივიწყონ უსამართლობანი, ანუ ბნელი მხარეები არსებული საზოგადოებისა. მათი შეხედულებით რელიგია წარმოადგენს დამაძინებელ მოძღვრებას და მის დამაძინებელ ხმებს ყური არ უნდა უგდოს მხნე გონებამ; ესეც ცოტაა; სარწმუნოების გასაჩუმებლად ისინი მზათ არიან სრულებითაც განაძეონ იგი, ანუ აუკრან მას პირი. სოციალისტებს სურთ, რომ მშვიდობის და ღმობიერების გალობანი, რომლებიც აყუჩებენ ხალხთა ტანჯვას და სიძულვილს, შესცვალონ საომარ სიმღერებზე და სიძულვილის ამშლელ ხმაურობაზე, ისეთ ჰანგებზე, რომლების თავისთავად დაბადებენ ხალხში უღმობელ რისხვას და გაიწვევენ მას ბრძოლაში, რომ ხალხმა ძალით მოიპოვოს უფლებანი და ხელთ იგდოს სიმდიდრე.

წინააღმდეგობა იმდენად დიდია, რომ ის სრულიად საკმარისია მეგრძოლო სოციალიზმის და ქრისტიანობის შორის არსებული უთანხმოების დასანახად; ეს უთანხმოება მისახვედრად ხდის იმ გარემოებას, თუ რასთვის გადაუხვევენ ხოლმე ხან და ხან სოციალისტები სოციალურ კითხვებს და ერევნიან პოლიტიკურ რელიგიოზურ დავაში, რომელიც აშორებს მათ უახლოვეს მიზნისაგან და აფერხებს მუშათა საკითხის გადაწყვეტას, რომელიც მათი შეხედულებით არის ერთად ერთი მნიშვნელოვანი საგანი. ამას სჩადიან იმის გამო, რომ სოციალისტები ხედვენ ეკკლესიაში, ქრისტიანობაში თვით რელიგიურ სწავლაში თავისს ოცნებათა და თავისს საქმის განხორციელების დაბრკოლებას.

II.

მაგრამ წინააღმდეგობა ეხება არა მარტო ამ ორ მხარეს, არა მარტო ტაქტიკაზე საკითხს, ის ძვეს თვით საგნის სიღრმეში, თვით აღნიშნულ მოძღვრებათა ძირში. ის დამოკიდებულია იმაზე, თუ ვის როგორ ესმის ცხოვრების დანიშნულება.

სოციალიზმს კანონიერად მოაქვს თავი, როგორც დოკტრინას, მას აქვს თავისი ფილოსოფია და პოლიტიკა. როგორი არის მასი ფილოსოფია? ეს ფილოსოფია, რომელიც აძლევს მიმართულებას მთელ მის პოლიტიკას, ძირითად წინააღმდეგია ქრისტიანულ სარწმუნოებისა, რადგანც ის ცდილობს კაცობრიობას აზრები და იმედები ჩამოიყვანოს ზეციდგან ქვეყანად.

აქ მაკონდება უკვდავი მხატვრის რაფაელის შესანიშნავი Stanze, რომელშიაც ხელოვნების საშვალეებით წარმოდგენილია, პაპა იული II-ის სურვილი, შექმდომ ლეონ XIII-საგან სიტყვებით გამოთქმული სახალხო ეპისტოლეში. ეს აზრია შეთანხმება ცოდნისა და სარწმუნოებისა, ცივილიზაციისა და ქრისტიანობისა. ბავიხსენოთ ვეებერთელა სურათი, რომელსაც ეწოდება „ათინის შკოლა“ და რომელიც წარმოადგენს ფილოსოფიის სიმბოლოს, ამ სურათის პირისპირ მოთავსებულია მეორე სურათი „დავა წმიდა საუფლო ძღვენზე“, რომელიც გამოხატავს ღვთისმეტყველებას. „ათინის შკოლაში“ პირველ ადგილზე მოჩანს ორი ფიგურა (ნაკეთი), ერთი, ეტყობა, პლატონისაა, მეორე არისტოტელისაა, ერთმა მათგანმა ასწია თათი მალლა და უჩვენებს ცაზე; მეორეს ძირს დაუშვია თითი და უჩვენებს დედა-მიწაზე; ასეთი საშვა-

ლებით სარგებლობს მხატვრობა, რომ თვალსაჩინოდ ჰყოს ფილოსოფიის სწავლანი. პლატონი უჩვენებს ცაზე, არისტოტელი დედამიწაზე. ეს ორი ფილოსოფოსი, შეგვიძლია, მივიღოთ სიმბოლოდ ქრისტიანობისა და სოციალიზმისა.

ქრისტიანობა, საზოგადოდ რელიგია, გვითითებს ცაზედ; ის იწვევს ადამიანთ, ერებს ალაპყრონ გული და გონება მალლა, უხილავისადმი, იმისადმი, რასაც ჩვენ ვეძახით საიქიოს. სოციალიზმი, ნაცვლად ამისა, თავის მოვალეობად რაცხს დაახრევენოს ხალხთ თვალნი და გონებანი დაბლა, მიწაზე. ამას სჩადის ის შეგნებულად, გადაწყვეტით. სოციალიზმი რომ მატერიალისტურია, ანუ ის რომ უწოდებს თავის თავს პოზიტივისიტს და უფრო ხშირად მომხრეა მატერიალიზმისა, ამას სჩადის ის განძრახ, ამას სჩადის იმიტომ, რომ სასარგებლოა მისთვის. ის გრძნობს რომ მომხრეების საუკეთესო შესაძენად და მათზე სამუდამოდ უფლების შესარჩენად უკეთესი საშუალებაა დააჯერო ყველა, რომ გარდა ქვეყნიური ბედნიერებისა, ყოველი იმედი და მოლოდინი ფუჭი და ტყუელია. ამ შემთხვევაში, როგორც ზოგიერთ სხვაში, შეიძლება ითქვას, რომ სოციალიზმი არის სახე რელიგიისა, ანუ უკეთ რომ ვსთქვათ, არის ანტირელიგია, რომლის პრინციპი და სწავლის საფუძველი რელიგიოზურ შეგნების არსების წინააღმდეგია, აღარაა ამიერიითიგან ქვეყნის იქით იმედი; იმედი ზეცაზე არის მხოლოდ ბავშური ოცნება, ან სათაკილო მიბირება; როგორც ცხოვრება, ეგრეთვე კაცის აზრი უნდა დარჩეს ამ ქვეყნისა არსებობის საზღვრებში. მერი, ხალხი სხვას აღარაფერს არ უნდა ელტოდეს, გარდა ამ ქვეყნიურა თავისი მოკლე ჟამიერი არსებობის უკეთესად მოწყობისა. სო-

ციალიზმის უფრო ფიცხი მოციქულები, რომ შეეძლოთ, სიხარულით გააქრობდნენ ცაზე ვარსკვლავებს, ან სრულებით დაგვიმალავდნენ მათ, რომ მოწმედილ ზაფხულის ღამეში დაეშალათ კაცისთვის ფიქვი მომავალ დაუსრულებელ ცხოვრებაზე.

თუ ამ გვარად წარმოვიდგენთ სოციალიზმს, იგი არსებითად არის ხილიასტიური. მას აქვს თავისი სამოთხე. მას აქვს თავისი მომავალი იერუსალიმი, თავისი სანეტარო სახელმწიფო, რომელშიაც შევლენ რჩეულნი. მს არის მისი დოღმატი, რომლის დაცვასაც იგი ცდილობს; ეს არის მისი უმთავრესი დებულება და, როგორც რელიგიების უკრავლესობაში, ეს დოღმატი შეადგენს მის ძალას და იზიდავს მისკენ ახალ მოქცეულთა მრავალ რიცხვს. სოციალიზმს აქვს თავისი სამოთხე. სოციალისტები, არ კმაყოფილდებიან მით, რომ აღუთქვამენ ხალხს ამ სამოთხეს, წარმოუდგენენ მის მომავალ საკვირველებებს, რომელნიც აწერილ არიან მათი მოძღვარ-მასწავლებლების განცხადებებში, ისინი უჩვენებენ მას სრულიად ახლო; მათი აზრით მხოლოდ საკმაოა ხელის გაშვერა და ხელთ იგდებთ მას. მს სამოთხე სოციალიზმისა არის არსებითად ქვეყნიური; ეს არის სამოთხე, რომელიც უნდა განხორციელდეს ამ ქვეყანაზე მეკნიერებისა, კანონებისა და ქონების გასაზოგადოების საშუალებით; საჭიროა მხოლოდ სოციალისტებმა ჩაიგდონ ხელში უფლება, რომ ყველასთვის გაიღოს მათი სამოთხის კარები. მს მომავალი სამოთხე სოციალისტებს უნდათ აღაშენონ ამ ქვეყანაზე, რომელსაც ქრისტიანები დაჟინებით უწოდებენ „ცრემლთა ღელედ“. წარმოიდგინეთ, რა ძალა აქვს უბრალო გონებისთვის მარტო ამ

დაპირებას! რასაკვირველია, მეცადინეობა, რომ ქვეყანა შეიქმნეს სამოთხედ, მაღალი აზრი და კეთილშობილური იდეალია. ძაცას აზრის და იმედების შებოქვა ამ ქვეყანასთან, რომელიც შეადგენს მის ხვედრს, ჩამოშვება სამოთხისა ზეციდან ქვეყანად, შეიძლება გვეჩვენოს გამოცდილ და ბრძენ გონების საქმედ, მაგრამ განა ეს უტოპიური იდეალი არ არის? ნეტარების და უკვდავების მწყურვალე კაცის გულს ბევრნაირი საოცნებო წარმოდგენა აქვს სამოთხეზე, მაგრამ მათგან ყველაზე უფრო ზღაპრულად მეჩვენება ქვეყნიური სამოთხე, რომელსაც აღუთქვამენ თავის მოწაფეებს სოციალიზმის წინასწარმეტყველები. ზაი, რომ დედა-მიწა არაოდეს არ გახდება სამოთხედ! რასაკვირველია, ჩვენ შეგვიძლია, ჩვენ უნდა ვსცდილობდეთ შევიტანოთ ქვეყნიურ ცხოვრებაში მეტი სიყვარული, მეტი სიმართლე, მეტი მშვიდობა და ამით მეტი ბედნიერება, მაგრამ საუკუნოებიც რომ შევავლიოთ ამ მეცადინეობას, სწორედ რომ ნაყოფიერიც იყოს ჩვენი შრომა, ჩვენ მხოლოდ შევამკირებთ კაცობრიობის ტანჯვას. მაგრამ მოსპობით კი ვერ მოვსპობთ მას. ჩვენ ვერ განვათავისუფლებთ კაცობრიობას მწუხარებათა და პოროტებათაგან, რომელნიც შეკავშირებულან მასთან ბუნებით, რომელთა მოულოდნელმა დანახვამ, როგორც გადმოქცემს ბუდდაზე თქმულება, ჩაუნერგა გულში ინდოეთის ახალგაზრდა თავადს ქვეყნიურ ყოველგვარი სიხარულის სიძულვილი; ვერაოდეს ვერ განვთავისუფლებით ავათმყოფობისაგან, მოხუცებულობისა და სიკვდილისაგან. მაშინაც კი, როდესაც მეცნიერება, რომლისაგანაც ჩვენი ურწმუნო საუკუნე მოელის ყოველგვარ სასწაულთ მოქმედებას, სძლევს ყოველ ნაირ

ავათმყოფობას; როდესაც ის, როგორც ჩვენ გვაიმედებს პასტერის სწავლულთა ინსტიტუტი, შეიძლება საბერის გაყმაწვილებას და არა თუ მარტო განაგრძობს, კიდევაც მისცემს მას ძალას და ჯანმრთელობას, როდესაც მეცნიერება მიაღწევს იმ გამოცდილებადმდე, რომ შეეძლოს მას დაატკბოს სიკვდილი, შეეძლოს განაქარვოს ყოველი შიში სულთბრძოლის ჟამისა და გვარგუნოს ის, რასაც რენანი უწოდებდა ბერძნულ ტერმინს *eutanasie* (სანატრელი სიკვდილი), მაინც კიდევ დარჩება ზნეობრივი წვალება, მაინც კიდევ დარჩება გულის წუხილი, კიდევ იქნება განუკურნებელი და უნუგეშებელი ბოროტება: საუკუნოდ განშორება, საუკუნოდ დაკარგვა მათი, ვინც ჩვენ გვიყვარდა! მარტო ესეც საკმაო იქნება, რომ ყველა ამაღლებული სულისათვის მოიშხანოს სოციალისტების მომავალი სამოთხე და მისი პროზაიკული ბედნიერება.

ქვეყნიურ სამოთხეზე სიმღერა ნიშნავს კაცობრიობის მოტყუილებას; და კიდევ მეტსაც; ჩემი აზრით, როდესაც თქვენ ბედშავ კაცობრიობას ართმევთ უფლებას იფიქროს ზეციურ ახალ ცხოვრებაზე, მაშინ, როდესაც სივრცისა და ჟამთა უსაზღვროებასთან ერთად მეცნიერება უფენს ჩვენ გონებას დაუსრულებელ გარიზონტებს, ვიმეორებ, ჩემი აზრით, თქვენ ხელს კი არ უწყობთ კაცის ბედნიერებას, არამედ უფრო ალატაკებთ მის ქვეყნიურ ცხოვრებას დაამახინჯებთ მის სულს.

სოციალისტები კატეგორიულად უკრძალავენ მორწმუნეებს, ანუ ფილოსოფოსებს, ქვეყნის გარეშე ყოველ იმედს უკრძალავენ იმ მოსაზრებებით, რომლებზედაც ეს-ეს იყო ვლასპარაკობდი, რომ დაბლა ჩამოიყვანონ და მით კაცთა მთელი ყურადღება, ყველა გრძნობები, ყველა

იმედები მიაქციონ დედა მიწაზედ, ქვეყნის ცხოვრებაზე და იმ ბედნიერებაზედ, რომელიც შეგვიძლია ხელთ-ვიგდოთ და დავეპატრონოთ ამა არა ხანგრძლივ ქვეყნიურ არსებობის დროს. ასე, ცხადია მიხვედრილი მკვლევარისთვის, რომ სოციალიზმისა და ქრისტიანობის შორის, კოლექტივიზმისა და რელიგიის შორის არსებობს თვალ საჩინო და შეურიგებელი განხეთქილება.

III.

მაგრამ არ შეიძლება სხვა სოციალიზმის წარმოდგენა? ანუ უკეთ, ორაზროვანი ტერმინები რომ არ ვიხმაროთ, არ შეიძლება შექმნა სხვაგვარი სოციალური სწავლისა, განახლების სხვა ნაირი მეთოდის, პროგრესის და სიმართლის გავრცელების სხვა ღონის ძიებისა, შექმნა ჩვენი საზოგადოების განახლებისთვის მუშაობის სხვა ხასიათისა? ზანა არ ვიცნობთ ამ დიადი საქმის სოციალურ განახლების მიციქულებს, რომლებიც არ უარ-ყოფენ არც ღმერთს, არც სარწმუნოებას, მოუწოდებენ ყოველ ზნეობრივ ძალებს, სახარებას, რელიგიოზურ გრძნობას, ღვთის სახელს? ზანა უკეთესი ქრისტიანები ამაზე არ ცდილობენ? მართალია, რელიგია, ქრისტიანობა მიიწვევს კაცთა ზე ახილვად, რომ მას უყვარს ფსალმუნთა მგალობელის სიტყვების განმეორება: „შენდამი აღვიხილნენ თვალნი ჩემნი, რომელი დამკვიდრებულ ხარ ცათა შინა“, მაგრამ ქრისტიანობას მაინც არაოდეს არ გარშემოუზღუდავს თავისი მეცადინეობა საიქიოს ცხოვრებით. რელიგია და უწინარეს ყოვლისა ქრისტიანობა ყოველთვის ზრუნავდა აქაურ არ-

სებობისათვის, დედამიწაზე ცხოვრებისათვის. **თუ** განვიხილავთ ჩვენ შთამამავლობას და ავიღებთ პირველ დაწყებით ეკკლესიას, დავინახავთ, რომ პირველი ქრისტიანები აღგზნებულ იყვნენ კაცობრიობის განახლების გაბედული სურვილით; უსამართლობა იქნებოდა როგორც წინაპართა, ისე ქრისტიანობის შესახებ არ აღვიაროთ, რომ მიუხედავად ყოვლისა ეკკლესიამ მაინც რაოდენადმდე ნაყოფი გამოიღო ამ საქმეში.

ეკკლესიის დასაწყისშივე ჩვენ ვ'ეღვათ დიად იდეას, ღვთის სასუფეველის შესახებ მოძღვრებას. **ქრისტიანებს** უნდოდათ დაეარსებინათ სასუფეველი ღვთისა დედა მიწაზე. **შესახებ** ამ სასუფეველისა, რომელიც ხშირად იხსენება სახარებაში, სხვა და სხვა დროს ჰქონიათ სულ სხვა და სხვა აზრი. **როგორც** სჩანს, დავიწყებულია, რომ ძველად ქრისტიანთა დიდ ნაწილს ეს სასუფეველი ღვთისა წარმოდგენილი ჰქონდათ, როგორც ქვეყნიური. **ღღეს** კი თითქმის ყველგან, ყველა რიგის ქრისტიანებმა ხელახლად დაიწყეს ამაზედ ფიქრი. **ატლანტიის** ოკეანეს ორივე ნაპირზე იმ ერთა შორის, რომლებიც თავის მოვალეობად სთვლიან დაემყარონ სახარებეს დიდებულ გადმოცემაზე, თვითოეული მორწმუნე ჰკითხავს თავის თავს, ნუ თუ რელიგიის მისია იმაში არ მდგომარეობს, რომ პირველ ქრისტიანთა რწმენის თანახმად, ჩვენც ვიღვაწოთ კაცთა შორის ღვთის სასუფეველის მოპოვისათვის. **ან** კი როგორ არ უნდა ჰქონდეთ ქრისტიანებს, ჩვენი საზოგადოების მღელვარებისა და მისწრაფების მხედველთ, ეს კეთილშობილური ზრუნვა? **როგორ** დარჩებიან ისინი არა მისი თანამოზიარენი, როდესაც ლოცვაში რომელსაც ყოველ დღე იმეორებენ ქრისტეს მოწაფენი, ყოველ

დღე სთხოვენ ზეციერ მამას: „მოვედინ სუფევა შენი“! როგორი სუფევა? სუფევა ღვთისა, ესე იგი სასუფეველი სიყვარულისა, სასუფეველი სიმართლისა, სასუფეველი მშვიდობისა და ძმობისა. მეგეთია ქრისტიანული იდეალი.

ღიადი იდეალია, ძველი, სოციალური და მასთან ერთად რელიგიოზურია იგი. ამ იდეალს სკეპტიკები უსამართლოდ დასცინოდნენ, რადგანაც მის განსახორციელებლად რელიგიოზურ სწავლას აქვს ძლიერი საშვალე-ბანი: სარწმუნოება, თავის უარყოფა, თავგანწირულება, რომლებიც ხშირად აკლიათ მის მოწინააღმდეგებს, განსაკუთრებით კოლლექტივისტებს.

მე გავათავებ იმ გვარივე ფიქრებით, რომლებამდინაც მიმიყვანა დემოკრატიამ. მე ვფიქრობ, რომ სოციალიზმს იგივე დამოკიდებულება აქვს რელიგიასთან, როგორიც თანამედროვე დემოკრატიას ქრისტიანობასთან. რჯულზე უარის ყოფით, ქრისტიანულ გადმოცემაზე ხელის აღებით და მეცადინეობით, რომ მომავალ სახელმწიფოდგან სრულიად განდევნილ იქმნას ღმერთი, კოლლექტივიზმი, ნაცვლად გაადვილებისა უფრო იძნელებს ნაკისრ საქმეს. კოლლექტივიზმი საქმით ნამდვილი უტოპისტია და ფიქრით კი ფიქრობს, რომ პრაქტიკულ და რეალურ მოძღვრებას ვადგევარო.

თავიანთ ოცნებათა განსახორციელებლად სოციალისტებს სჭირდებათ ისეთი იარაღი, რომელსაც უნდა შეეძლოს კაცის გულის და ბუნების გადაკეთება, ამ გვარ სასწაულებრივ იარაღს მათ მისცემდა რელიგია, მაგრამ ისინი უარ-ყოფენ სარწმუნოებას.

უარყოფა ღვთისა, განდევნა ზეციური სამშობლოსი და ქრისტიანულ ძმობის იდეისა იმ მიზეზით, რომ უკუ-

ავღონ ყველა მეტაფიზიკური და საღვთისმეტყველო დებულებანი, ეს ნიშნავს კაცისა და კაცობრიობის უმჯობესად გადაკეთების საქმის ხელის მოკიდებას კი არა, ეს ნიშნავს თვით პიროვნების განვითარების უძლიერეს საშვალების უარყოფას და, შეიძლება, კაცთა საზოგადოებების უმაგრესი ცემენტის დარღვევასაც. მისთვის, ვინც ფიქრობს თანამედროვე ხალხების სოციალურ სიმართლის შორეულ აღთქმის ქვეყანაში შეყვანას, მარტო მეცნიერების აღმოჩენანი არ იქნებიან საკმაონი; მისთვის კანონის ძალა და ავტორიტეტი ცოტა იქნება, მისთვის საკმარისი არ იქნება უფლების და სიმდიდრის შეძენა, მისთვის ყველა ამებზე მეტია საჭირო: მისთვის საჭიროა ზნეობრივი ძალა, რომელსაც შეუძლია განამტკიცოს სინიღისი და დაუკავშიროს სული სულს, აი ეს აკლიათ სოციალისტებს. ჭველაზე უფრო ხშირად ისინი ივიწყებენ ზნეობრივ ძალებს, როგორც ზოგიერთი მათგანი უკანასკნელ დროში გულახდილად გამოტყდნენ ამაში. თავიანთ წინასწარმეტყველის მარქსის მაგალითისამებრ თანამედროვე კოლლექტივიზმი კმაყოფილდება მით, რასაც ეწოდება ეკონომიური მატერიალიზმი. თუ ზოგიერთა მოსაზრებით, როგორც ზევით ვსთქვით შეიძლება კოლლექტივიზმს დავარქვათ რელიგია, ანუ ანტირელიგია, საჭიროა ამასთანავე გვახსოვდეს, რომ ეს რელიგია მატერიალისტურია. კოლლექტივიზმს არ ეშინია წინააღმდეგი გაუხდეს კაცის სულის უკეთილშობილეს გრძნობებს და უმაღლეს მისწრაფებებს. ამაში იმყოფება მისი ძალა, ამაშივე, შეიძლება, იმყოფებოდეს მისი სისუსტეც და ბოლოს ეს დასცემს მას. აი, რის

გამო არ შემიძლია ვიწამო სოციალიზმის საბოლოო გამარჯვება.

სოციალიზმი ძლიერია ბრძოლაში, მძლავრია დამხობაში; მაგრამ ვეჭვობ, რომ მას შეეძლოს მსგავსივე შემოქმედება. მას შეუძლია შეარყიოს თანამედროვე საზოგადოების საფუძველნი; მას შესწევს იმოდენი ძალა, რომ, შეიძლება, ოდესმე სულაც დაამხოს იგი; მაგრამ ვეჭვობ, რომ ამ ნანგრევებზე მან შესძლოს ახალი საზოგადოების, თავისუფალის და სიმართლის სახელმწიფოს დაფუძნება, ვინაიდან, რომ რაიმე მტკიცედ და მაგრად დააფუძნო, უნდა გქონდეს ზნეობრივი ძალა, და უწინარეს ყოვლისა ის ზნეობრივი ძალა, რომელსაც წარმოადგენს სარწმუნოებრივი გრძნობა. მხლაც და წინეთაც, მომავალშიც და წასრულშიც სარწმუნოება რჩება კაცთა საზოგადოებების ერთად ერთ შეუმუსრველ საფუძველად და თუ ამ საფუძველმა იწყო ოდესმე დარღვევა, უნდა ვიცოდეთ, რომ ეს არ იქმნება სახირო არც თავისუფლებისა, არც ძმობისა და არც სიმართლისათვის.